Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նոր

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

413

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԻՒՆԸ

9(47.925)
Ա-
A 10188

Ե. Գ. ԱՂԱԹՕՆ
(ՀՈՂԱԳԷՏ)

ՓՈԽ-ԱՏԵՆԱՊԵՏ
ՀԱՅ. ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Ժրքեվ 1 Յունիս 1924

ՀԱՅԿ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹՈՒՂԹ. ՍԷՆՏՍԼ
ԳՐԱԴԻՐՔՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Imprimerie ARTISTIQUE, 42, Rue de la Jonquière, PARIS (17e)

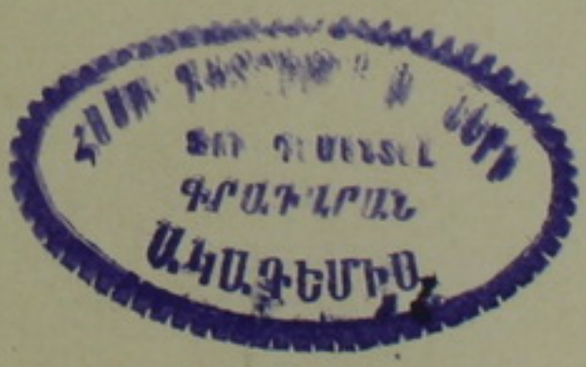
ՀԱՅԿ. ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Wm Poe

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Դարերու ակնկալութիւններուն եսֆ, վերջապէս այժմ մենք ունինք Հայաստան մը, հայրենիք մը, ուր ամէն-ինչ հայկական է:

Մենք հոն ունինք ազգաբնակչութեան մեծամասնութիւնը — 90ան հարիւր զուտ հայութիւն մը: Ունինք հոն կառավարութիւն մը, դատարաններ, դատաւորներ, կարգապահութեան հսկող ոստիկանութիւն մը եւ զինուորներ..., ամէնքն ալ հայ:

Բոլոր անկեղծ հայրենասէրներու նուիրական պարտականութիւնն է ուրեմն, իրենց աջակցութիւնը եւ օգնութիւնը բերել Հայրենիքին Վերաշինութեան համար, ինչ եղանակով ալ ըլլայ, իր աւերակներուն բարձրացնելով զայն հասցնելու, հնար եղածին չափ կարճ միջոցի մը մէջ՝ ծաղկած վիճակի մը:

Մանուկ հասակէն սիրած ըլլալով ազգս, այժմ, կեանքիս ծերութեան շրջանին ինքզինքս երջանիկ կը համարեմ, այս աշխատասիրութեամբս, անոր վերաշինութեան բերելու իմ համեստ բաժինս: Կը խորհիմ որ երկրագործութեան մէջ ունեցած տեսական եւ գործնական ծանօթութիւններս պիտի կրնան իր առաջնորդ եւ իր ծրագիր ծառայել, ըլլայ Հայաստանի կառավարութեան, ըլլայ իմ այն բարեկեցիկ հայրենակիցներուն որոնք պիտի ուզին օգնել Հայաստանի բարձրացման եւ հարուստ ու բարգաւաճ երկիր մը ըլլալուն:

Թերեւս առարկուի թէ՝ Հայաստան տեսած չըլլալուս, հնարաւորութիւն չունիմ օգտակար խորհուրդներ տալու: Պատասխանս դիւրին է:

Թուրքիոյ մէջ ժամանակին ունեցած երկրագործական ընդհանուր ֆինիշի պաշտօնիս հանգամանքով, մօտ քսան տարի պտտած եմ Փոքր Ասիոյ բրքական նահանգները: Մօտէն տեսած եմ

հազարաւոր հայ, թուրք, յոյն, քիւրտ, զզլզպաշ եւն. գիւղեր: Ամենօրեայ շփումի մէջ գտնուած եւ այդ գիւղերու հողագործներուն հետ: Դիտնալով որ Երեւանի Հանրապետութեան շինականներն ալ միեւնոյն պայմաններուն մէջ կը գտնուին, ինծի դիւրին է, կը կարծեմ, առանց սխալելու, բաւական ձեռնհասութեամբ խօսիլ թէ՝ ի՛նչ հարկաւոր է ընել Հայաստանի երկրագործութիւնը բարեկարգելու համար:

Մօտ երեսուն տարի այ Եգիպտոսի մէջ երկրագործութեամբ զբաղած ըլլալով, եւ այդու պարտաւորուած ըլլալով խոշոր կալուածներու մէջ կատարել ուրդումի (drainage), ոռոգման, աղի հողերու բարեկարգումի աշխատութիւններ, եւ հազարաւոր տեսակի տարածութիւն ունեցող հողերու վրայ եւս բանկալի, բրինձի եւն. մշակութիւններ ընել, առանց յաւակնութեան կը խորհիմ թէ իմ խորհուրդներս կրնան հայրենիքիս օգտակար ըլլալ: Ահա այս պատճառներով է որ խորհեցայ հաւնեաս աշխատասիրութիւնս հրատարակութեան յանձնել:

ՆԱԽԱԲԱՆ

Ժամանակէ մը ի վեր մեր գաղութային մամուլը գովելի նախանձախնդրութենէ մը մղուած այլազան յօդուածներ կը նուիրէ Հայաստանի վերաշինութեան։

Սակայն այս նիւթով զբաղող հրապարակագիրներու մեծագոյն մասը բանաստեղծներ և գրագէտներ ըլլալուն, կ'ընեն երբեմն այնպիսի տուաջարկութիւններ՝ որոնք առայժմ մասամբ կանխահաս են։

Անոնցմէ ոմանք կը խորհին թէ Հայաստանի վերաշինութեան համար առաջին բանը, հոն, ամենուրեք համալսարաններ, ակադէմիաներ, երաժշտանոցներ և բոլոր քաղաքաց մէջ բարձրագոյն վարժարաններ ունենալն է։ Անոնք կը մոռնան այն խելացի առակը թէ «անօթի փորը ականջ չունենար»։ Ըստ որում՝ հայրենիքը ընդհանուր պատերազմին և անոր հետեւող խռովութիւններէն շատ տառապեցաւ, երկիրը ամբողջովին դեռ թշուառութեան մէջ կ'ապրի։

Ամէն բանէ առաջ կարելի ամէն ջանք ի գործ դնելու է հոն ազգաբնակչութեան համար ապահովել ամենօրեայ անհրաժեշտ հացը և ամոքել իր թշուառութիւնները։ Պէտք չէ կարծել որ դիւրին է կարճ ժամանակի մը մէջ վերաշինել Հայաստանը և զայն դրախտի վերածել 5–10 տարուան միջոցին։

Բարիզ չշինուեցաւ յիսուն տարուան մէջ։ Պէտք է յարատեւութիւն և անխոնջ աշխատանք՝ երկա՛ր տարիներու համար։

Պէտք է սկսիլ այն ձեռնարկներէն որոնք անմիջական օգտակարութիւն մը ունին, և ապագային թողուլ այնպիսիները որ առաջնակարգ կարիք մը չեն ներկայացներ։ Երբ գիւղացին հող չունի, չունի անասուն, սերմնցու և մեքենայ, ատոնք պէտք է հայթայթել անոր՝ օբերայէն և թատրոններէն առաջ։

Քանի որ հարցը կենսական կարեւորութիւն մը ունի երկրին

համար, սկսինք ուրեմն ամենէն շատ անհրաժեշտ եղող բանէն, այսինքն **երկրագործութենէն:**

Ազգի մը կենսական ոյժը կը կազմէ իր գեղջուկ հասարակութիւնը: Երբ երկրի մը գիւղացիները առոյգ, առողջ և դիւրակեցիկ են, երկիրն ալ կ'ըլլայ զօրաւոր, հարուստ և բարգաւաճ: Այն օրը որ Հայաստանի երկրագործութիւնը բեղմնաւոր ըլլայ, վաճառականութիւնն ևս ծաղկած կ'ըլլայ, որովհեաև մեր երկիրը գերազանցօրէն երկրագործական երկիր մը ըլլալուն, անոր հարստացումը բնականաբար պիտի նպաստէ իր վաճառականութեան:

Ոչ թէ հողագէտ մը ըլլալուս համար է որ ամէն բանէ առաջ նախապատիւ կը համարեմ երկրագործութիւնը, այլ անոր համար որ ասիկա ընդունուած ճշմարտութիւն մըն է: Ես վստահ եմ որ ամէն բանիմաց և փորձառու անձ ինծի հետ համաձայն պիտի ըլլայ թէ՝ Հայրենիքին վերաշինութեան առաջին հանգրուանը պարտի ըլլալ իր երկրագործութեան քաջալերումը և հողագործ դասակարգի վիճակին բարելաւումը:

Երբ ես երկրագործութենէն կը խօսիմ, ատիկա չի նշանակեր լոկ ցորեն կամ դարի ցանելը, ո՛չ. երկրագործութեան նպատակն ու ծրագիրը կարծուածէն շատ աւելի ընդարձակ են:

Երջանիկ ենք տեսնելով որ Հայաստանի ներկայ կառավարութիւնը, այս պարագան լաւագոյնս ըմբռնած ըլլալով, իր ամէն կարելի ջանքերը կը թափէ չորցնելու համար ճահիճները՝ ոռոգելու համար խոպան հողերը եւ հողագործ դասակարգը քաջալերելու:

Եթէ մեր մէջ անտարբերներ ունինք — և որոնց թիւը դժբախտաբար մեծ է — բարեբախտաբար ունինք նաեւ ամէն դասակարգէ այնպիսիներ որոնց սրտին մէջ մարած չէ ցեղին եւ Հայրենիքին սէրը:

Այս հրատարակութիւնս ես պիտի ուղղեմ այդպիսիներուն, ցուցնելու համար թէ անոնք ինչպէս կրնան օգտակար հանդիսանալ Հայրենիքին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՃԱՀԻՃՆԵՐՈՒ ՁՈՐԱՑՈՒՄԸ

Հայաստանի ճահիճներու չորացումը երկու կարեւոր հետեւանքներ պիտի ունենայ.

Ա.— Մալարիայի անհետացումը, որ տարին 15–20,000 մարդու մահուան պատճառ կ'ըլլայ։

Բ.— Մշակութեան ընդունակ ընծայել մօտ 50,000 տեսիատին առաջնակարգ հողեր, որոնք այժմ խոպան կը մնան։

Ճահճատենդը ոչ միայն խոշոր մահացութիւն մը կը պատճառէ, այլեւ կ'արգիլէ որ դաշտաբնակ գիւղացիները ի վիճակի ըլլան լաւագոյնս աշխատելու և իրենց այդ աշխատութենէն լաւագոյն կերպով օգտուելու։

Մալարիայէն տառապող ծնողները ծնունդ կուտան վտիտ զաւակներու, որոնցմէ Հայրենիքը պիտի չկրնայ օգտուիլ։

Հայաստան պէտք ունի առոյգ եւ քաջառողջ սերունդի մը։

Բազմատեսակ ճահիճներ գոյութիւն ունին, որոնք կ'առաջանան հետեւեալ պատճառներէն։

1.— Անձրեւաշատ տարիներու մէջ հեղեղատները եւ գետերը կ'ողողեն դաշտերու ցած մասերը, եւ ջուրերը անշարժ մնալով հոն ծնունդ կուտան մժղուկներու, որ իրենց խայթումովը ջերմ կը պատճառեն։

Այս կարգի ճահիճները, որոնք գետերու շուրջը կը գոյանան, դիւրին է չորցնել։ Կը բաւէ բաւականաչափ խորունկութեամբ ջրանցքներ կամ առուներ փորել, որպէսզի ջուրերու ցած եղանակին լճացած ջուրերը գետին մէջ հոսին։

Անմիջապէս որ այս աշխատութիւնը լմննայ, անհրաժեշտ է ամրացնել կամ բարձրացնել գետեզերեայ թումբերը, յետագայ ողողումներու առաջքն առնելու համար։

Այն պարագային երբ ջուրերու լիջած եղանակին իսկ, գետին դիրքը թոյլատու չէ ողողումին բովանդակ ջուրերը հոսեցնելու, և

դեռ մնան բաւական տարածութեամբ հողեր՝ ջուրով ծածկուած, կարելի է 1—2 մէթր խորունկցնել ջրանցքի յատակը եւ ջրհաններով ու շոգեշարժ մեքենաներով քաշել ջուրը եւ գետը թափել, մինչեւ որ բոլոր ջուրերը հատնին։ Իրաւ է թէ այս միջոցը աւելի դժուարին եւ բազմածախս պիտի ըլլայ, բայց անգամ մը չորցնելէն վերջ ձեռք բերուած հողին եկամուտը լիուլի կը փոխարինէ զայն։ Ջրհանով ճահիճի ջուրերը պարպելէ վերջ պէտք է հաստատուն կերպով գոցել ջրանցքի բերանը, որպէսզի գետի ջուրերը այլեւս չվերադառնան հոն։

2.— ՍՏՈՐԵՐԿՐԵԱՑ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԷ ԳՈՑԱՑԱԾ ՃԱՀԻՃՆԵՐ. — Այս դասակարգի ճահիճները բոլորովին չորցնելը դժուարին է, բայց կարելի պիտի ըլլայ մեծապէս նուազեցնել անոնց տարածութիւնը և մշակութեան յարմար դարձնել, ցած մասերուն վրայ բանալով ջրանցքներ որ աւելորդ ջուրերը հոսեցնեն մօտաւոր գետի մը մէջ։

Եթէ գետին հեռաւորութիւնը շատ չէ — քանի մը քիլոմէթր միայն — չորացումի այս աշխատութիւնը խոշոր ծախք մը պիտի չ'արժէ, բայց եթէ գետը բաւական հեռու է, քանի մը տասնեակ քիլոմէթր երկարութեամբ ջրանցքի մը բացումը բաւական կարեւոր ծախուց պատճառ պիտի ըլլայ բնականաբար։

3.— ՃԱՀԻՃՆԵՐ ՈՐ ԿԸ ԳՈՑԱՆԱՆ ԼԵՌՆԵՐԷՆ ՀՈՍԱԾ ՋՈՒՐԵՐԷՆ.— Հայաստանը այցելողներու տեղեկութեանց համաձայն, կը թուի թէ կարգ մը լեռներէ վազած ջուրերը հովիտներու մէջ առաջացուցած են ճահիճներ, որոնք կ'ապականեն օդը և արգելք կ'ըլլան այդ տեղերու մշակութեան։ Եթէ գետերը հեռու չեն այս ճախճախուտներէն, կարելի է նիւթական հարկաւոր զոհողութեանց առաջ չ'ընկրկելով՝ բաւական խորունկ և լայն ջրանցքներ շինել և անոնց ջուրերը առաջնորդել մօտակայ գետը։ Միայն թէ կարեւոր է ամուր թումբերով և քարէ պատերով պատսպարել այս ջրանցքները որպէսզի լեռնահոս ջուրերը չկրնան զանոնք աւրել և եղած աշխատութիւնը պարապի չերթայ։

Որոշ պարագաներու մէջ այս կերպով թումբերու մէջ առնուած լեռնահոս ջուրերը կարելի է նաև աւելի ցած հողամասերը ոռոգելու գործածել։

4.— ՃԱՀԻՃՆԵՐ ՈՐՈՆՔ ԿԸ ԳՈՑԱՆԱՆ ԲՐԻՆՁԻ ՄԾԱԿՈՒԹԵՆԷՆ.— Այն տեղերը ուր բրինձ կը ցանեն, այդ արտերուն ջուրերը կը հոսին աւելի ցած մասերուն մէջ, ուրկէ կ'առաջանան ճախճախուտներ։ Որովհետեւ մնայուն ջուրերով բրինձի արտերը աւելի վատառողջ են քան մշտահոս ջուրերով բրինձարտերը, անհրաժեշտ է ջրանցքներ փորել, բրինձարտերու այդ ջուրերը հոսեցընելու համար մօտաւոր գետակներու մէջ։

Երկար տարիներ Եգիպտոսի մէջ բրինձ մշակած ըլլալով և գիտնալով որ անոր բերքը մաս մը գիւղացիներու համար կարեւոր հասոյթ մըն է, խորհուրդ չեմ տար ատոր մշակութիւնը բոլորովին ջնջել։ Բայց անհրաժեշտ է որ ան կատարուի պետական քննիչներու հսկողութեան ներքեւ, ըլլայ հոսուն ջուրով եւ բնակութիւններէ առնուազն հինգ տասը քիլոմէթր հեռու տեղեր։

Այն պարագային երբ բրնձամշակութիւնը կարելի պիտի չըլլայ հոսուն ջուրով ընել, պէտք է ատոր մշակութիւնը ջնջել, որովհետեւ մեր ժողովուրդին առողջութեան պարագան աւելի թանկագին է քան ձեռք բերուած քանի մը հազար փութ բրինձը։

Պէտք չէ կարծել որ ամեն այն ճահիճները որ կը չորցուին, մշակութեան յարմար գետիններ կ'ըլլան, մաս մը ճախճախուտներու յատակները կրնան կիզահող պարունակել (թուրպ,) որ անընդունակ է մշակութեան, եւ որ սակայն կրնայ ծառայել իբր վառելիք։

Հայաստանի մէջ վառելանիւթ չգտնուելուն, ճահիճներուն կիզահողը պիտի ծառայէ ժողովուրդին՝ տաքնալու ձմեռ եղանակին եւ զայն գործածելու իր խոհանոցին մէջ, փոխանակ անասնոց կըղկըղանքով շինուած *fակորին* կամ *թրիֆին* որոնք կրնան լաւագոյն կերպով հողերու պարարտացման յատկացուիլ։

Հայ կառավարութեան քննիչները որ տեղւոյն վրայ կը գըտնուին բնականաբար ինձմէ աւելի աղէկ գիտեն թէ ինչպէս պէտք է չորցնել ճահիճները։ Անշուշտ ոչ կառավարութեան եւ ոչ ալ իր ներկայացուցիչներուն քով բարի տրամադրութիւն եւ ձեռնհասութիւն կը պակսի, պակսածը՝ այս հողային բարելաւումները ձեռք բերելու համար հարկաւոր եղած դրամն է։

Գաղութահայերուն պարտականութիւնն է ուրեմն անհրաժեշտ դրամը հաւաքելով զայն կառավարութեան տրամադրութեան ներքեւ դնել։

Ահա՛, հայ ժողովուրդ, գիտցի՛ր որ երկու սթերլինով եւ կամ տասը տոլարով, դուն պիտի կրնաս ազատել մահուանէ քու հայրենակիցներէդ մէկը եւ անոր տրամադրել մէկ տեսիատին խիստ ընտիր մշակահող։

Ճահիճներուն չորացումը հետեւեալ առաւելութիւնն ալ պիտի ունենայ։ Ճահճահտենդի անհետացումը երկրին համար տընտեսել պիտի տայ տարեկան առնուազն մէկ միլիոն ֆրանք, որ հարկ կ'ըլլայ ամէն տարի ծախսել սիւլֆաթ և ֆլորիտրաթ տը ֆինին բաժնելու համար դժբախտ հիւանդներուն։

ՈՌՈԳՈՒՄ

Հայաստան ներկայիս չունի բաւականաչափ վարելահող, զանոնք տրամադրելու համար բնիկ կամ եկւոր հայ բնակիչներուն։

Շատեր կը բնակին հոն, առանց բան մը ընելու, սպասելով որ կառավարութիւնը յաջողի հողեր տրամադրել իրենց։

Շատ մը ընտիր հողեր կան հոն, որ տարիներէ ի վեր անմշակ կը մնան պարզապէս ոռոգումի չգոյութեան պատճառաւ։ Եւ, որովհետեւ ամառ եղանակին հոն խիստ տաք է, հնարաւոր չէ օգտագործել այդ գետինները, առանց ոռոգումի։ Սակայն, անգամ մը ոռոգուելէն ետք այդ տեսակ հողերը երկու երեք անգամ աւելի արդիւնք կրնան տալ, բաղդատմամբ անոնց որոնք կը մշակուին անջրդի կերպով։

Ըստ որում, մշակելի հողերուն խնդիրը առաջնակարգ կարեւորութիւն մը ունի երկրին և ազգաբնակչութեան համար, այդու ոռոգումի աշխատութիւններն ևս անմիջական և բացարձակ պէտք մը կ'ըլլան։

Անհրաժեշտ է, ամէն գնով, ջրանցքներ պեղել և ջուրը հոսեցնել խոպան գետիններուն վրայ, զանոնք մշակութեան յար-

մար ընծայելու, և բաժանել կարենալու համար տասնեակ հազարաւոր այն ընտանիքներուն, որոնք Փոքր Ասիոյ իրենց օճախներէն դուրս քշուած կը յածին, թափառաշրջիկ օտար երկիրներու մէջ, թշուառութենէն մեռնելու մշտակայ վտանգին ներքև, և իսպառ անհետանալու դատապարտուած ի մեծ վնաս Հայրենիքին:

Ուրախալի է նկատել որ ներկայ կառավարութիւնը այս խընդրոյն առաջնակարգ կարևորութիւնը ըմբռնելով, սկսած է ջրանցքի և ոռոգումի աշխատութեան, հակառակ նիւթական իր խիստ անձուկ կացութեան: Մեր կառավարութիւնը, հակառակ իր բովանդակ բարի կամեցողութեան, ի վիճակի չէ սակայն միայն իր սեփական միջոցներով առաջ տանիլ ոռոգման աշխատութիւնները:

Եւրոպայի, Ամերիկայի եւ Եգիպտոսի հայ գաղութներուն պարտականութիւնն է հանգանակել պէտք եղած գումարները և ղրկել կառավարութեան ճշդելով որ ատոնք բացարձակապէս պէտք է գործածուին ոռոգումի աշխատութեանց:

Ներկայիս աւելի քան հարիւր հազար տեսիատին հողեր կան որ անմշակ կը մնան, սպասելով ջուրի՝ տալու համար առատ բերք մը արմտիքներու և բամբակի:

Այս գետինները ոռոգումի ենթարկուելով պիտի կրնան այնքան արդիւնք արտադրել որ լի ու լի բաւէ յիսուն հազար ընտանիքի:

Ջրանցքներու շինութեանց և պեղումի աշխատութիւնները բաւական սուղ կ՚արժեն, որովհետեւ հարկ կ՚ըլլայ երբեմն փապուղիներ բանալ և կամ լեռներու շուրջը դառնալ: Բաւական չէ միայն խոշոր ջրանցք մը փորել, որ ունենայ 40 կամ 50 քիլոմէթր և կամ աւելի երկարութիւն, անհրաժեշտ են նաեւ արուեստին համապատասխան գործեր, ինչպէս, օրինակի համար, կամուրջներ, կասեցումի կամրջակներ (ponts suspendus) և ջրի մակերեսը ըստ կամս իջեցնող կամ բարձրացնող սահանքներ. (écluses): Պէտք է նաեւ շինել գլխաւոր ջրանցքին յարակից երկրորդական և երրորդական ջրանցքներ կամ առուներ եւս, անոր ջուրերը ոռոգելի հողերուն կարենալ հասցնելու համար: Նոյնպէս պէտք է որ ամէն տարի նորոգուին այդ ջրանցքները, զի առանց ատոր անոնք տիղմով պիտի լեցուէին:

Ինչպէս Եգիպտոսի մէջ որ գերազանցօրէն ջրանցքներու երկիր մըն է, պէտք է ոռոգումի պաշտօնէութիւն մը (service) հաստատել որուն յատկացուած երկրաչափերը, ամէն օր այցելեն զանազան ջրանցքները և հսկեն ջուրերու կանոնաւոր մատակարարութեանը։

Պէտք չէ թողուլ որ գիւղացին գործածէ այդ ջուրը երբ և կամ ինչպէս որ ուզենայ, այլ որոշելու է տեսակ մը կարգ, որպէս զի ո և է հողագործ ջուրէ չի զրկուի։ Մէկ խօսքով պէտք է կարգ կանոնի ներքեւ առնել ջուրին գործածութիւնը։

Բազմատարած հողեր որոնք այժմ կը մշակուին առանց ոռոգումի, տկար բերք մը կուտան, մանաւանդ չոր տարիներու մէջ։ Այս դասակարգի հողերը մեծապէս պիտի կրնան օգտուիլ ոռոգումներէն։ Փոքր Ասիոյ մէջ իմ պաշտօնավարութենէս փորձով գիտեմ թէ այն արտերը որ չորութեան պատճառաւ սերմին հազիւ 3 կամ 4 անգամը բերք կուտան, միայն երկու անգամ ջրումով, ցանուած սերմին քսան և աւելի անգամը կ'արտադրեն։

Հողերու ոռոգումը պիտի թոյլատրէ ոչ միայն ընտիր բերք մը ստանալ արմտիքներու, այլ և առատ խոտ, ինչ որ թոյլ պիտի տայ գիւղացիին աւելի թիւով անասուններ պահելու։

Երկրին և անոր ժողովուրդին բարգաւաճումին համար, անհրաժեշտ է որ հայ գաղութները իրենց առաւելագոյն ջանքը ի գործ դնեն, օգնելու և դիւրացնելու համար կառավարութեան գործը որպէսզի ան կարելի եղածին չափ կարճ միջոցի մը մէջ ոռոգումի իր աշխատութիւնները յաջողի աւարտել։

.....✻.....

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուր պատերազմին երկարատեւութեան եւ անոր յաջորդող յուզումներուն հետեւանքով, մեր խեղճ ժողովուրդը սարսափելի տառապանքներու ենթարկուեցաւ։ Զրկանքները, սովը եւ հիւանդութիւնները մեծապէս սասանեցին մեր շինական թէ քաղաքացի ազգաբնակչութեան առողջութիւնը։

Բնականաբար նուազ լաւ է առողջութիւնը մեր այն հայրենակիցներուն մէջ, որ կը բնակին դաշտերու եւ քաղաքներու մէջ, քան անոնց որ կը բնակին լեռնադաշտերու եւ լեռներու վրայ։ Ճահճատենդը, տիզանթերին, աչքի ցաւերը, մանուկներու մահերը եւ զանազան հիւանդութիւնները խոշոր ջարդ մը կ'ընեն անոնց մէջ։

Այս կարգի հիւանդութիւններէ տառապող գիւղացին չի կրնար ամբողջովին նուիրուիլ հողային իր աշխատութիւններուն, այնպէս ինչպէս որ պէտք է։ Եւ քանի որ մեր հայրենակիցներուն կեանքն ու առողջութիւնը մեզի համար թանկագին են, պարտաւոր ենք ամէն ջանքերով մաքառիլ այս հիւանդութեանց դէմ, որպէսզի մեր ժողովուրդը առողջ եւ առոյգ ըլլայ, եւ անոր սերունդը՝ կորովի ու աշխատասէր։

Ներկայ կառավարութիւնը իր կարելին ի գործ կը դնէ, բայց իր պիւտճէին անձկութիւնը անոր չի թոյլատրեր աւելի խոշոր զոհողութիւններ ընել, որպէսզի կարողանայ արդիւնաւորապէս մաքառիլ հիւանդութեանց դէմ։

Ի՞նչ պէտք է ընել այս հիւանդութիւններուն առաջքն առնելու համար։

Բոլոր քաղաքներուն մէջ հիւանդանոցներ եւ դարմանատուններ հաստատելու է եւ կանոնաւոր խնամքի ենթարկելու է մալարիայէ, թանջքէ, սիֆիլիսէ եւ այլ հիւանդութիւններէ տառապողները։

Պէտք չէ կարծել որ հիւանդի մը քչիկ մը «սիւլֆաթ» կամ

«քլորհիտրաթ տը քինին» տալով կարելի կ'ըլլայ զայն կատարելապէս մալարիայէն բուժել։ Անհրաժեշտ է ներարկումներ ընել և մասնաւոր խնամոց ներքեւ առնել զայն որովհետեւ, այդ հիւանդութիւնները բաւական երկար կը տեւեն։ Այս պատճառներով հիւանդանոցներու հաստատութիւնը կարեւոր է ճահճատենդի առաջքը կարենալ առնելու համար։

Աչքի հիւանդութեանց համար, պէտք է բանալ մասնաւոր դարմանատուններ և ակնաբոյժներ վարձելու է զանոնք դարմանելու համար։

Ամէն շրջանի համար պէտք է կարգել կարող բժիշկներ, որոնք ամէն օր գիւղերը պտտին, խնամելու համար հիւանդները, հայթայթելով նաև անոնց անհրաժեշտ եղող դեղերը։ Այս բժիշկները իրենց հետ ունենալու են շարժական դեղարան մը, ջորիի մը վրայ բեռցուած, հիւանդներու դարմանումին համար՝ առանց ժամանակ կորսնցնելու։ Անոնք պարտաւոր են, անգամ մը գիւղացիներու առողջական պայմաններուն ծանօթանալէն վերջ՝ անոնց հրապարակային դասախօսութիւններ ընել որպէսզի անոնք ի վիճակի ըլլան հիւանդութիւններու դէմ ինքզինքնին պաշտպանել։ Անոնք, մանաւանդ պարտաւոր են մասնաւոր ուշադրութիւն ընելու խնամելու և կանխարգիլելու տղոց հիւանդութիւնները, որոնք սոսկալի ջարդ մը կ'ընեն մեր գիւղացիներուն մէջ։

Մէկ խօսքով ամէն կարելին ի գործ դնելու է, և կարելի եղածին չափ արագ, զօրացնելու համար մեր հայրենակիցները և նպաստելու անոնց բազմացումին։

Ահաւասիկ մարդասիրական ընդարձակ դաշտ մը մեր գաղութահայ հարուստներու համար։

Անոնցմէ ոմանք կրնան հիւանդանոցներ բանալ, որոնց մասին վերը խօսեցանք, որոնք իրենց անունը կրնան կրել։ Ուրիշներ միջոցներ կրնան հայթայթել դարմանատուններ հիմնելու, որ հիւանդանոցներէն նուազ ծախք կը պահանջեն։ Ուրիշներ ալ, վերջապէս կրնան իրենց վրայ առնուլ բժիշկի մը ծախքը ու հայթայթել դեղեր անոնց գիւղական այցելութեանց համար։

Ամէն հայ որ պիտի օգնէ նիւթապէս այս կարգի հաստատու-

թեանց ծախքերուն, գերազանցօրէն հայրենասիրական և մարդասիրական գործ մը պիտի ընէ, և իրաւամբ ազգային բարերար մը պիտի համարուի։

Ըստ որում հայը առհասարակ ազատամիտ է, հարկ չկայ ըսելու թէ թուրք, քիւրտ, եզիտի և լն. հիւանդներն ևս այնպէս պիտի խնամուին, ինչպէս մեր հայ եղբայրները։

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՏՆԱԿՆԵՐ

Ընդհանուր պատերազմի շրջանին գրեթէ բոլոր մեր գիւղական տունները քանդուեցան։

Տեղի անբաւականութեան պատճառաւ շատ մը գիւղացիներ իրարու վրայ խճողուած կը մնան խրճիթներու մէջ, առհասարակ հակառողջապահիկ և գէշ օդաւորուած։

Հողի այս մշակները, հազիւ ձողոպրած սեւ թշուառութենէն, միջոցներ չունին տուներնին վերաշինելու։ Անտառներու չգոյութեան երեսէն շինութեանց ատաղձները շատ սուղ կ'արժեն։

Անհրաժեշտ է օգնել այս հողամշակներուն, որ ազգին կենսունակ տարրը կը հանդիսանան, որպէս զի անոնք կարողանան ունենալ տուն՝ բնակելու համար և բնակեցնելու համար իրենց կենդանիները, և տեղաւորցնելու համար իրենց բերքն ու երկրագործական մեքենաները։

Հայաստանէն ստացուած ստոյգ տեղեկութեանց համաձայն բաւարար տնակի մը կառուցումը, երեք սենեակով, կ'արժէ 50 սթէրլին և կամ 250 տոլար։

Եգիպտաբնակ Մէօթէմէտեանի ժառանգորդները արդէն տուին լաւագոյն օրինակը։ Անոնք յանձնարարեցին Հ. Բ. Ը. Միութեան, որուն նախագահն է մեծ և առատաձեռն հայրենասէր Ն. Վ. Պօղոս փաշա Նուպար, Հայաստանի մէջ հիմնել ամբողջ գիւղ մը, որ պիտի ունենայ դպրոց մը և քառասուն տուն, ուր կարելի ըլլայ տեղաւորել քառասուն երկրագործ ընտանիք. այս գիւղը պիտի

կոչուի ՆՈՐ-ԵՒԴՈԿԻԱ, ի յիշատակ Թօքաթ քաղաքին, որ բարեյիշատակ Մէօթէմէտեանի ծննդավայրն է։

Ասկէ դուրս ըլլալով տեղաւորուած իւրաքանչիւր ընտանիքին պիտի հայթայթուին անհրաժեշտ կարասիներ, սերմնցու, հողագործական մեքենաներ, կենդանի և ուրիշ ամսուայ բաւող կենսամթերք։

Ահաւասիկ հետեւելիք սիրուն օրինակ մը։

Մեր բոլոր գաղութներուն մէջ, — Եւրոպա, Եգիպտոս եւ Ամերիկա, — կը գտնուին հայեր որոնք Թրքահայաստանի նախկին քաղաքներէն և գիւղերէն են. ինչպէս, Կեսարիա, Սեբաստիա, Ակն, Բալու, Կարին, Քէմախ, Արաբկիր եւն., որոնք կրնան միանալ, գոյացնել պէտք եղած գումարը և գիւղեր հիմնել Հայաստանի մէջ, անոնց տալով իրենց հիս ծննդավայրերուն նուիրական անունները։

Ինչպէս յիշեցի վերեւ, տնակի մը շինութիւնը Հայաստանի մէջ, կ'արժէ 50 անգլիական ոսկի կամ 250 տոլար։ Նոյնքան մը եւս. պէտք է հաշուել սերմնցուի, կենդանիի, պաշարի եւն.ի համար։

Ուրեմն 100 սթէրլինով կամ 500 տոլարով կարելի կ'ըլլայ հայ հողագործ ընտանիքի մը համար ապահովել կեանք և երջանկութիւն։

ՍԵՐՄՆՑՈՒ

Առատ բերք ունենալու համար անհրաժեշտ է որ սերմնցուն լաւ մաքրուած և մեքենայով ջոկուած ըլլայ։ Դժբախտաբար Հայաստանի մեր գիւղացիներուն գործածած արմտիքի սերմերը մաքրուած չեն ու կը պարունակեն թէ վտիտ և թէ այլացեղ հատիկներ եւս։

Եթէ առնենք ափ մը այն սերմնցուէն որ հողագործը պիտի ցանէ և լաւ քննենք՝ կը տեսնենք, արդարեւ, որ անոր կէսը միայն, եթէ ոչ մէկ երրորդը՝ լաւ է և յարմար սերմնցուի։ Բնա-

կանաբար այս տեսակ անմաքուր սերմ մը ստորին տեսակի եւ նուազ բերք կուտայ։

Սերմնցուները մաքրելու յատկացուած ամէն գիւղացիի համար դիւրագործածելի և դիւրամատչելի զտիչ մեքենաներ (trieur) կան, որոնք շատ օգտակար են արմտիքներու սերմնցուներուն զտումին համար։ Եւրոպայի մէջ իւրաքանչիւր ագարակ և ամէն մէկ երկրագործ ունի այս մեքենայէն, և անով չի զտած՝ ո և է սերմ չի ցաներ։

Զտիչ մեքենան ո՛չ միայն կը զատէ օտար հատիկները, այլ եւ վատ ու կոտրած սերմերը, որոնք անյարմար են ցանքի, ու հաստատուած է որ այս կերպով զտուած սերմնցուները չի զըտուածներուն 2 կամ 3 անգամը աւելի արդիւնք կուտան։

Եթէ կը փափաքինք մեր հողագործները քաջալերել, անհրաժեշտ է որ ամէն գիւղ ունենայ իր զտիչը, որ լայնօրէն կը բաւէ գիւղի մը բնակիչներուն։

Ֆրանսայի մէջ Մառօ և Գոլեռ տունները լաւ զտիչներ կը շինեն, սակայն սուղ կը ծախեն։ Ուստի ես պիտի յանձնարարէի գերմանականները, որոնք թէ հաստատուն են եւ թէ շատ աւելի աժան։

Հինգ անգլ. ոսկիով կամ 25 տոլարով կարելի է անկէ հատ մը գնել։

Հայրենասէր այն գաղութահայերը, որոնք փափաք ունին օգտակար հանդիսանալու մեր շինականին, կրնան անկէ հատ մը նուէր ընել։ Եթէ համարենք թէ Հայաստան մօտ հազար գիւղ կը պարունակէ, ատիկա ընդամէնը 5000 Ա. Ռ.ի ծախք մը պիտի արժէ։

Կառավարութիւնը որ այնքան փափաքող է գիւղացիները քաջալերելու, կարող է ասոր լաւ օրինակը տալ։ Եթէ չուզեր ձրիաբար սրամադրել՝ կրնայ պահանջել որ իւրաքանչիւր հողագործ, որ պիտի օգտուի զտիչէն, քչիկ մը իրեն մաքրուած սերմնցուէն գիւղապետին յանձնէ, որմէ հաւաքուածներուն վաճառման արժէքը կառավարութեան տրուի։

Այն նուիրատուները որ զտիչ մը պիտի տան գիւղի մը, կրնան

Ա 101880
ՀԱՅԿ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ
ՏՈՒՆԴԸՄԷՆՏԱԼ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԱԿՈՅԻՆԻ

օրինակի համար, պահանջել որ այս կերպով ստացուած վարձքերուն արժէքովը գիւղին աղքատիկ աշակերտաց դպրոցական գիրքեր գնուին։

Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ, ուր հողագործը սերմնցուներու ընտրողութեան մէջ (séléction) այնքան յառաջացած է, յաջողած է բերքը կրկնել և եռապատկել։ Ուստի և խիստ օգտակար պիտի ըլլայ եթէ հայ կառավարութիւնն ևս հաստատէ սերմնցուներու ընտրողութեան քանի մը կայաններ, (station de séléction) անոնց վարչութիւնը վստահելով կարող հողագէտներու, որպէսզի Մենտելի դրութեամբ յաջողին բազմաբերք սերմնցուներ յառաջ բերել և զանոնք տրամադրել երկրին հողագործներուն։

Այս բանը կարեւոր է, որովհետև պիտի թոյլատրէ, սննդահատիկներուն ամբողջական արդիւնքը կրկնել և եռապատկել, ինչ որ երկիրը օտար արմտիքներուն կարօտ ըլլալէ պիտի ազատէ։

Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ, այս կերպով ձեռք բերուած բազմաբեղուն սերմի տեսակներ կան, որոնցմէ ևս կարելի է գնել և բաժնել երկրագործներուն։ Սակայն ատոնց դուրսերէն ներմուծումը երկու անպատեհութիւններ ունի։

1.— Բերուած տեսակը թէև իր բնիկ երկրին մէջ բազմարդիւն, կրնայ միեւնոյն արդիւնքը չտալ ուրիշ տեղ մը։ Օրինակի համար եւրոպական այն շատ մը տեսակ ցորենները որ Եգիպտոս մտցուեցան, գէշ արդիւնք տուին պարզապէս կլիմայի տարբերութեան հետեւանքով։

2.— Օտար հատիկներու ներմուծումին հետ, կրնան ներմուծուիլ նաեւ սունկային շատ մը հիւանդութեանց սերմեր, և միջատներ որոնք խիստ վնասակար են բերքերուն։

Այն պարագային երբ պարտաւորուած ըլլան այդ ներմուծումները ընելու, անհրաժեշտ է լիակատար ապանեխումի ենթարկել զանոնք՝ հիւանդութեանց սերմիկները սպաննելու համար։ Եւ քանի որ հիմակուհիմայ հնարաւոր չէ պահանջել կառավարութենէն որ մաքսատուներուն կից ապանեխումի հաստատութիւններ հիմնէ, մինչեւ ատոնց ունենալը լաւագոյն է արգիլել օտար սերմնցուներու մուտքը։

Այս խնդրոյն կարեւորութիւնը ապացուցանելու համար, ինձի կը բաւէ յիշել հետեւեալ օրինակը։ Եգիպտոսի մէջ քսանեւհինգ տարի առաջները անծանօթ էր բամպակի այն հիւանդութիւնը որ կը կոչուի *վարդագոյն որդ* և բամպակի արտերը շատ ընտիր բերք կուտային։ Մի քանի անհատներ օտար տեսակներու սերմեր ներմուծեցին փորձի համար։ Ատոնց հետ եկաւ նաեւ վարդագոյն որդը որ քանի մը տարուան մէջ բազմանալով, բամպակի բերքը 30-50 առ հարիւր նուազեցուց։

Այս խնդրոյն վրայ լաւագոյնս հրաւիրելու համար ընթերցողին և Հայաստանի կառավարութեան ուշադրութիւնը, կը բաւէ ըսել որ այս դարշելի հիւանդութեան ներմուծումը, բամպակի արտադրութեան վրայ տարեկան երկու միլիառ ֆրանսական ֆրանքի կորուստ մը կը պատճառէ եգիպտական երկրագործութեան և Եգիպտոսի ազգային հարստութեան։

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

Անհրաժեշտ գործիքը զոր մեր հողագործները կը գործածեն գութանն է։ Անոր մէջ պարզ տեսակը որ արօր կը կոչուի զոյգ մը եզներով կը քաշուի։ Ան նախնական գործիք մըն է, թեթեւ, և հողը կը հերկէ հազիւ տասը սանտիմէթր խորութեամբ և գէշ աշխատանք մը կ'ընէ։

Միւսը որ գութան կը կոչուի, հողը կը ճեխքէ 15—20 սանտիմէթր խորունկութեամբ և 20—30 սանտիմէթր լայնութեամբ հողի կտորներ եւս կը դարձնէ։ Գութանը կանոնաւոր գործ կը տեսնէ. բայց կ'ուզէ 3-4 զոյգ եզ կամ գոմէշ։

Առատ բերք մը ունենալու համար պէտք է խորունկ հերկել, որպէսզի արմատները կանոնաւորապէս տարածուին և ցանքը զարգանայ, մանաւանդ կարողանայ երաշտութեան տոկալ։

Եւ քանի որում Հայաստան կը նեղուի յաճախ անձրեւի չգոյութենէն, անհրաժեշտ է որ մեր գիւղացիները խորունկ վարեն իրենց հողերը։ Նախնական արօրներով կարելի չէ օգտակար արդիւնք

ունենալ։ Երկրին մէջ, հերկումի գործածուած եզներն եւս փոքր և տկար են։

Փոխանակ արօրներու, լաւագոյն է մեր գիւղացիներուն տրամադրութեան ներքեւ դնել գերմանական երկաթէ թեթեւ գութաններ որոնք կը պատրաստուին Sace ֆան կողմէ, և Olivierի տեսակները, որոնք կը գործածուին հարաւային Ֆրանսայի մէջ։ Օգտակար պիտի ըլլայ որ կառավարութիւնը զանազան տեսակի թեթեւ գութաններ բերել տայ, տեսնելու համար թէ ո՛ր տեսակները լաւագոյնս կը յարմարին մեր հողագործներու պէտքերուն։

Իսկ այն գութանները, որոնք տեղւոյն վրայ կը պատրաստուին, ծանր են ու կը պահանջեն բազմաթիւ զոյգ եզներ ու գոմէշներ։ Պէտք է զանոնք փոխարինել եւրոպականներով, որոնք թէ՝ լաւագոյն աշխատութիւնը կը կատարեն և թէ՝ նուազ կենդանի կը պահանջեն։

Այսպէս, եւրոպական գութան մը պիտի պահանջէ երկու զոյգ գոմէշ, մինչդեռ մեր գութանները կը պահանջեն անոր կրկինը։

Եւ քանի որ գութանները՝ այնպիսի գործիքներ են որոնց մշտապէս պէտք ունի հողագործը իր աշնանային եւ գարնանային ցանքերուն համար, փափաքելի է որ արհեստագէտներէ ոմանք Հայաստանի մէջ գործարաններ հիմնեն, հայթայթելու համար թէ՝ գութաններ եւ թէ երկրագործական ուրիշ գործիքներ, ինչպէս ցաքաններ, տափաններ, քաղհան, մանգաղ, գերանդի, եւն։

Այս գործիքները երկրին մէջ պատրաստուելով երկու անգամ աւելի աժան պիտի ըլլան, քան օտար երկրէ բերուածները եւ աւելի աղէկ պիտի յարմարին գիւղացիին պէտքերուն։

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանի հողագործներէն խոշոր թիւ մը բաւականաչափ անասուն չունի, ինչպէս եզ, կով, գոմէշ, մաքի եւ այծ։ Անոնք աղքատ են։ Իրենց աղքատիկ եկամուտներուն համար շատ սուղ կ'արժեն այդ կենդանիները, եւ այլազան տարափոխիկ հիւանդութիւններ, որ ամէն տարի ունեցած անբաւական անասուններին եւս կը մահացնեն, ա՛լ աւելի կը ծանրացնեն կացութիւնը։ Ոմանց մէկ կամ երկու եզ է որ կը պակսի, այլոց՝ կով մը կամ էգ գոմէշ մը Եթէ անոնց անասուններու այդ պակասը կարելի ըլլար լրացնել, ատիկա պիտի թոյլատրէր ոչ միայն հողային լաւագոյն աշխատութիւն մը, այլ եւ պիտի տար կաթ եւ միս, ինչ որ պիտի ծառայէր անոնց սնունդին։

Այդ կովերը եւ այդ էգ կենդանիները իրենց ամէն տարի տուած նորածիններով աւելի պիտի շատցնէին գիւղացիին հարստութիւնը։ Բաղձալի է որ ամէն գիւղացի ընտանիք ունենայ իր էգ անասունները, կովը, այծը, մաքին, անով անասնապահութիւն ընելու եւ բազմապատկելու համար թէ՛ երկրին կենդանեաց թիւը եւ թէ՛ ազգային հարստութիւնը։

Բաղձալի է նաեւ որ մեր գաղութահայերը, որոնք Փոքր Ասիայէն են, եւ գիտեն թէ ի՞նչ մեծ ուրախութիւն պիտի պատճառէ ընտանիքի մը՝ ունենալ քանի մը գլուխ կաթնատու մաքի եւ այծ, մաս մը դրամ հանգանակեն անասուն բաժնելու համար այն գիւղացի ընտանիքներուն որոնք բնիկ Թուրքիացի են եւ այժմ գաղթած են Հայաստան։

Կաթնատու ընտիր այծ մը եւ մաքի մը հազիւ 5 տոլար կարժեն։

———*———

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՈՒ ՑԵՂԻՆ ԱԶՆՈՒԱՑՈՒՄԸ

Հայաստանի մէջ գտնուած անասունները առհասարակ փոքրահասակ են։ Եզները զօրաւոր չեն և հազիւ եւրոպական եզներու կէս ուժը ունին։ Կովերն եւս վտիտ են և շատ քիչ կաթ կուտան։

Մէկ խօսքով Հայաստանի արջառները վատասերած ըլլալնուն, պէտք է զանոնք բարելաւել։

Ոչխարներն իսկ մեծկակ չեն, ընդհանրապէս անոնք թէ՛ քիչ բուրդ կուտան և թէ՛ կոշտ տեսակէ են։

Երկրագործութիւնը առաջացած երկիրներու մէջ, երեք քառորդ դարէ ի վեր, ընտրողականութեամբ (սելեքտիօն) և ընտիր արուներու գործածութեամբ մեծապէս բարւոքուած է անասուններու ցեղը։ Հասակնին մեծցած է, էգերը լաւագոյն կաթնատուներ եղած են, իւրաքանչիւրին միսին քանակը շատցած է, և ոչխարներուն հայթայթած բուրդը թէ՛ նուրբ և թէ՛ առատ եղած է։

Մեծապէս օգտակար պիտի ըլլայ որ կառավարութիւնը միջոցներ ձեռք առնէ գիւղացիներուն տրամադրութեան ներքեւ դնելու ընտիր ցուլեր, խոյեր, յովատակներ եւն լաւագոյն ցեղերէ՝ բայց յարմարեցուած երկրին տեղական եւ կլիմայական պայմաններուն։

Մաղթելի է որ Կառավարութիւնը 3—4 զանազան կէտերու մէջ արտադրութեանց կայաններ հաստատէ, ուր գիւղացիները կարենան տանիլ իրենց կովերը, զամբիկները, ճագիները եւ այծերը, զուգաւորելու համար կայաններուն մէջ եղած արուներուն հետ։

Պէտք է գիտնալ թէ կարելի չէ քիչ միջոցի մէջ բարելաւել երկրին անասնոց ցեղը։ Այս բանը պէտք է առաջ տարուի մեթոտով եւ երկար տարիներու յարատեւութեամբ։

Գիւղացին քաջալերելու համար որ իր անասուններուն ցեղը բարելաւէ, պէտք է ամէն տարի կազմակերպել անասնոց ցուցահանդէսներ եւ վարձատրութիւններ տալ այն երկրագործներուն որ լաւագոյն կենդանիներ խնամած եւ հասցուցած են։

Ձիերու ցեղին բարելաւման համար, նախապատուութիւն տալու է Նէճտի արաբական արուներուն, կովազգիներու համար՝ զուիցերիական թուխ միջահասակ տեսակին, ոչխարազգիներուն համար կը խորհիմ որ Մէրինոսի տեսակները շատ օգտակար կրնան ըլլալ։

Գալով խոզազգիներուն, պէտք է զանոնք բարելաւել Նաբօլիի կամ Մարսէյլի տեսակներով։ Պէրքշայրի եւ Նօրքշայրի անգլիական արտադրիչները խիստ լաւ են, բայց կը խորհիմ որ անոնք կարելի է չի յարմարին Հայաստանի կլիմային։

Տեղական էգերուն օտար արուներու հետ զուգախառնումը բաւականաչափ միջոց մը չէ բաղձացուած բարելաւումը իրականացնելու համար. պէտք է որ մեր գիւղացիները գիտնան թէ լաւ եւ զօրաւոր ու առատ կաթ եւ միս տուող կենդանիներ ունենալու համար անհրաժեշտ է լաւ սնուցանել զանոնք։ Պէտք է որ անասունը միշտ առատ եւ ընտիր կերակուր ունենայ եւ ամառուայ չոր եղանակներուն անոնք, մանաւանդ էգերը թարմ խոտեղէն սնունդ մը ունենան։

Ոռոգուած մասերու մէջ կարելի է մարգագետնի պզտիկ անկիւն մը ունենալ, եւ կամ փոքրիկ առուոյտնոց մը որ կարելի է տարուան մէջ քանի մը անգամ քաղել, կենդանիներուն միշտ կանանչ խոտ տալու համար։

Պոլսոյ շրջակայքը գտնուող պետական ագարակի մը մէջ, ուր առուոյտնոց մը հաստատած էի տարեկան վեց քաղ կուտար։ Եգիպտոսի մէջ ընտիր առուոյտնոց մը մինչեւ տասը քաղ կուտայ։

Հայաստանի մէջ գիւղացին գէշ եւ անբաւական կը սնուցանէ իր անասունները մանաւանդ ձմեռ եղանակին։ Այսպէս գէշ սնուցուած կենդանիները եղանակներու խստութեանց չեն դիմանար։

Ցղի էգերը կը վիժեն եւ կամ շատ վտիտ փոքրերու ծնունդ կուտան։ Պէտք է որ մեր գիւղացիները այս բանը միտքերնին դնեն թէ՝ բացարձակապէս պէտք է որ լաւ սնուցանեն անասունները, լաւ արդիւնքներ ունենալու եւ անոնց մեծ մասը մահացութեամբ չի կորսնցնելու համար։

ԱՆԱՍՆՈՑ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿՈՎԱԶԳԻՆԵՐՈՒ ԺԱՆՏԱԽՏԸ. — Մեր գիւղերուն մէջ խիստ շատ տարածուած հիւանդութիւն մըն է կովազգիներու ժանտախտը (թէսթ պօվին)։ Անիկա բազմահազար մահեր կը պատճառէ եզներու, կովերու և հորթերու մէջ։ Անիկա մեր երկրագործներուն կործանումին պատճառը կ'ըլլայ, որովհետև պարզապէս անոնց հողերը անմշակ կը մնան և շինականները սովէ կը տառապին։

Բարեբախտաբար կարելի է կանխարգել ներարկումներով անասունները պաշտպանել այս հիւանդութեան դէմ։

Եգիպտոսի մէջ քսանըհինգ տարի առաջ, այս հիւանդութիւնը անծանօթ էր, բայց քանի մը տարի վերջ տարածուեցաւ Փոքր Ասիայէն բերուած եզներու միջոցաւ։ Քանի մը տարուայ միջոցին ոչ մէկ ագարակ, ոչ մէկ գիւղացի անկէ զերծ մնաց։ Կարգ մը ագարակներու մէջ քանի մը օրուան ընթացքին աշխատող եզներու երեք չորրորդը փճացաւ։

Շատ մը ցորենի և բամպակի արտեր անմշակ մնացին։ Կարելի է երեւակայել թէ ասիկա ինչքա՜ն խոշոր վնասներ պատճառեց։ Քանի մը տարուայ փնտռտուքներէ վերջ անգլիացի անասնագէտներ որոնք եգիպտ. կառավարութեան քով կ'աշխատէին, վերջի ի վերջոյ մասնաւոր ukrom մը գտնելով սկսան անասնոց ներարկումներ ընել։ Ագարակատէրերը իւրաքանչիւր ներարկուած կենդանիի համար մէկ տոլար կուտային կառավարութեան, մինչ գիւղացիներու անասունները ձրիաբար կը ներարկուէին։

Հայաստանի կառավարութիւնը խիստ օգտակար գործ մը պիտի ընէ, եթէ մասնաւոր տարրալուծարան մը հաստատէ այս հիւանդութեան դէմ ukrom պատրաստելու համար։

Պէտք չէ սպասել որ հիւանդութիւնը ծագի, ընդհակառակը փութալու է առաջուց պատուաստել բոլոր անասունները։

Այս գործը կենսական կարեւորութիւն մը ունենալուն, անոր լուծումը միւսներէն նախապատիւ համարելու է։

ԳՈՄԷՇՆԵՐՈՒ ԱԾԽԱԽՏԸ (Barbonne).— Այս վարակիչ հիւանդութիւնը մեծ ջարդ կ'ընէ գոմէշներու մէջ։

Վ.տանգը կարելի է հեռացնել յարմար պատուաստի մը ներարկումով։

ՈՉԽԱՐՆԵՐՈՒ ԱԾԽԱԽՏ (charbon) ԵՒ ԾԱՂԿԱԽՏ (clavelée). — Այս հիւանդութիւնները ոչխարապահներուն խիստ մեծ կորուստներ կը պատճառեն։ Քանի մը օրուան մէջ անկէ հազարաւորներ կը մեռնին։ Բարեբախտաբար այս հիւանդութիւններն ալ, կովազգիներու ժանտախտին նման, կարելի է մասնաւոր պատուաստներով կանխարգիլել։ Այն տարրալուծարաններուն մէջ, որոնց հաստատումին պէտքը վերեւ յիշեցի, կարելի է այս պատուաստն ալ պատրաստել, ինչպէս և միւս հիւանդութեանց սերումները։

Կառավարութիւնը պէտք է պարտաւորիչ դարձնէ մեծ թէ փոքր անասնոց պատուաստը։

Ասոնց ծախքերը գոցելու համար, կառավարութիւնը կրնայ անասուն գլուխ քսանի մը կոպէկ վարձք առնել։ Այս կանխահոգ միջոցները պիտի ազատեն գիւղացիութիւնը կործանումէ և պիտի նպաստեն ազգային հարստութեան պահպանումին և աճումին։

Եթէ գաղութահայերու մէջ գտնուին այնպիսիներ որոնք ուզեն օգտակար ըլլալ մեր հողագործ դասակարգին, կրնան անհըրաժեշտ գումարները տրամադրել կառավարութեան, որպէս զի անոր հնարաւորութիւն ընծայուի վերոյիշեալ հաստատութիւնները հիմնելու։

Խիստ օգտակար պիտի ըլլայ եթէ կառավարութիւնը պէտք եղած միջոցները ձեռք առնէ դրսերէն բերուած անասուններն եւս պատուաստելու համար, նախ քան անոնց երկրին մէջ մտնելը զանոնք քարանթինայի ենթարկելով։

ԲՈՅՍԵՐՈՒ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Տունկերն եւս, մարդոց և կենդանեաց նման ենթակայ են հիւանդութիւններու, որոնք մեծապէս կը նուազեցնեն անոնց բերքը և խոշոր կորուստներ կը պատճառեն երկրագործներուն։

Ինծի համար հնարաւոր չէ այս անձուկ էջերուն մէջ թուել մանրամասնութիւններ։ Առոնցմէ ոմանք յառաջ կուգան միջատներէ, ինչպէս որթատունկին ֆիլոքսէրան, բամպակի վարդագոյն որդը, և ն.։ Միւսները կ'առաջանան մակաբոյծ սնկիկներու միջոցաւ, ինչպէս, օրինակի համար, որթատունկին օիտիումը և միլդիուն, ցորենի ածխախտը եւ փտախտը (carie) և այլն.

Բարեբախտաբար գիտութիւնը յաջողած է միջոցներ հնարել թէ՛ հիւանդութեանց յաղթահարելու և թէ զանոնք կանխարգիլելու համար։

Դաշտային փոքրիկ կենդանիներն ալ, ինչպէս դաշտամուկերը (գամբանեօղ) մեծ աւեր կը գործեն ցորենի արտերուն մէջ։ Մորեխները կը ջնջեն ամբողջ բուսականութիւնը։

Անհրաժեշտ է որ կառավարութիւնը տարրալուծարաններ (դաշտարաքուար) հիմնէ, անոնց ղեկավարութիւնը յանձնելով մասնագէտ միջատաբաններու և սնկային հիւանդութիւններ ճանչցողներու, որպէսզի ուսումնասիրեն Հայաստանի մէջ մշակուած բոյսերուն հիւանդութիւնները և անհրաժեշտ խորհուրդները տան հողագործներուն, իրենց բերքերը այդ հիւանդութեանց դէմ պաշտպանելու համար։

Բամպակին և արմտիքներուն համար նախապատուութիւն տալու է Միացեալ Նահանգներէն եկած մասնագէտներու, իսկ որթատունկին և պտղատու ծառերուն համար՝ ֆրանսացի մասնագէտներու։

ՇԵՐԱՄԱԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

Շերամաբուծութիւնը երկրագործութեան ճիւղերէն մէկն է որ կարող է խոշոր ազդեցութիւն մը ունենալ ազգային հարստութեան բազմացումին վրայ։ Այդ գործը կրնայ դիւրութեամբ տասնեակ հազար մը ընտանեաց բարօրութիւնը ապահովել։

Շերամապահութիւնը արդէն ծանօթ է Հայաստանցի մեր գիւղացիներուն։ Անոնցմէ շատերը անշուշտ պիտի ուզէին շերամաբուծութեամբ զբաղիլ, բայց շերամները սնուցանելու համար թթենի չունին։

Լաւ պիտի ըլլայ ուրեմն եթէ կառավարութիւնը թթենի հասցնելու տնկարաններ ունենայ (pépinière) նորահաս թթենիներ տրամադրելու համար ձրիօրէն այն երկրագործներուն և ընտանիքներուն որ կը փափաքին թթենի ունենալ՝ շերամ պահելու համար։ Արդարեւ Հայաստանի կլիման շատ լաւ կը յարմարի թթենիներու աճումին և շերամաբուծութեան։

Այս աշխատութիւնը որ կը կատարուի գարնան, հազիւ վեց շաբաթ կը պահանջէ, և կ'ըլլայ, առհասարակ, կանանց և տղոց միջոցաւ։

Եթէ ամէն գիւղացի ընտանիք կարողանար մէկ տփիկ (օնս) շերամահունտ խնամել և մեծցնել, պիտի ապահովէր իր բարեկեցութիւնը և նպաստէր ազգային հարստութեան աճման։

Բասթէօրեան մեթոտով և ընտրողականութեամբ հունտերու պատրաստութիւնն եւս Հայաստանի մէջ վաճառականական կարեւոր գործ մը պիտի կրնայ ըլլալ Վրաստանի, Ատրպէյճանի և Պարսկաստանի հետ։

Բէպրին կոչուած շերամախտը որ 60 տարի առաջ մեծ ծաւալ ստացաւ էապէս շերամաբուծական երկիրներու մէջ, ինչպէս Ֆրանսա, Իտալիա և Թուրքիա, մեծ կորուստներ պատճառեց թէ՛ շերամապահներուն և թէ այդ երկիրներուն ազգային հարստութեան։

Ֆրանսացի անմահն Բասթէօրին գիւտը սակայն յաջողեցաւ շերամաբոյծները ապահովել այս հիւանդութեան դէմ։

Վարակուած այդ երկիրներուն մէջ շերամի կոկոններու բերքը 90 առ հարիւր պակսած էր։ Թուրքիոյ մէջ, ուր շերամապահութիւնը կարեւոր տեղ մը կը բռնէր, հարիւրհազարաւոր ընտանիքներու հարստութիւնը կը կազմէր և պետական գանձին այդ կերպով խոշոր հասոյթ մը կ'ապահովէր Բէպրին հիւանդութենէն անհաշուելի վնասներ կրելով ինկաւ։ Սակայն այն ատենէն ի վեր որ իմ սիրելի պաշտօնակից բարեկամիս Գէորգ Թորգոմեանի նախաձեռնութեան վրայ Պրուսայի մէջ բասթէօրեան հաստատութիւն մը հիմնեցին, Թուրքիոյ շերամաբուծութիւնը փրկուեցաւ և շատ առաջ գնաց։ Գէորգ Թորգոմեան ամբողջ 35 տարի հոն սորվեցուց գիտական եղանակաւ շերամապահութիւն, և Բասթէօրեան սիստեմով՝ հունտերու պատրաստութիւն։ Այդ կերպով պետական գանձին եւս այս ճիւղէն ստացած եկամուտը գրեթէ հարիւրապատկուեցաւ։

Այդ երկիրը որ ստիպուած էր ամեն տարի տասնեակ հազարաւոր տփիկներով հունտ ներմուծել Ֆրանսայէն և Իտալիայէն, փոխանակ ներմուծելու՝ սկսաւ այլեւս ինքը հունտ արտածել։

Գէորգ Թորգոմեան իր Պրուսայի մէջ հիմնած Բասթէօրեան հաստատութեան մէջ պատրաստեց նաև հազարաւոր երիտասարդ հայեր, որ երկրին ամեն կողմերը տարածուելով մեծապէս նպաստեցին Թուրքիոյ շերամաբուծական գործին։

Այդ երիտասարդներէն շատեր այժմ Հայաստան կը գտնուին։ Մեր կառավարութիւնը կրնայ մեծապէս օգտուիլ ատոնց ձեռնհասութենէն, քաջալերելու և զարգացնելու համար շերամաբուծական արհեստը Հայաստանի մէջ։

ՄԵՂՈՒԱԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպայի մէջ, վերջին տարիներս մեղուաբուծութիւնն և մեղրի արտադրութեան գործը շատ յառաջացած են։ Ասիկա քիչ ծախք և քիչ աշխատութիւն կը պահանջէ։

Քիւրտիսթանի լեռներուն մէջ քիւրտ կիներ շատ կ'զբաղին մեղուաբուծութեամբ։ Մեղրը և մեղրամոմը զոր անոնք կը ծախեն ամեն տարի, զանցառելի եկամուտ մը չէ։

Եւ քանի որ Հայաստանի լեռներուն ծաղիկները առաջնակարգ տեսակէ մեղր կուտան, փափաքելի է որ շինական իւրաքանչիւր ընտանիք ունենայ իր փեթակը։

Անհրաժեշտ է սակայն որ մեր գիւղացիներու նախնական փեթակները փոխուին նոր տեսակներով որոնք թէ՛ աւելի շատ և թէ աւելի ընտիր տեսակէ մեղր կ'արտադրեն։

Կեղրոնախոյս գործիքներու (*Աքսառէյղ սանդրիֆիւժ*) գործածութիւնը, որոնք չափաւոր գին մը ունին, թոյլ կուտայ կրկնապատկել և եռապատկել փեթակի մը մեղրի արտադրութիւնը։

Կառավարութիւնը պարտաւոր է քաջալերել մեղուաբուծութիւնը և բարեկեցիկ գաղութահայերը կրնան Հայաստանի մեղուաբոյծներուն նուէր տալ նոր սիստէմի փեթակներ։

Ահա գիւրագին միջոց մը մեր գիւղական ընտանիքներուն բարեկեցութիւնն աւելցնելու։

ԶԿՆԱԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

Ժամանակէ մը ի վեր եւրոպական կարգ մը երկիրներ մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայեն ձուկերու բազմացումին։ Լիճերու եւ գետերու մօտերը անոնք ձկնաբուծութեան կայաններ հաստատած են՝ միլիոնաւոր ձուկեր հասցնելու և զանոնք գետերուն մէջ ձգելու համար, որպէսզի, այդու շատցնեն ջրակենցաղ այդ կենդանիները և նպաստեն երկրին արդիւնաբերութիւնը բարձրացնելու։

Սեւանայ լիճը, Արաքս եւ Ախուրեան գետերը եւ ուրիշ ջրային հոսանքներ՝ իրենց մէջ՝ համեղ միսով անուանի ձուկեր կը պարունակեն։

Բայց ատոնք մեծաքանակ չեն։ Անհրաժեշտ է զանոնք բազմապատկել։

Եւ ատոր համար ալ կառավարութիւնը պարտաւոր է Սեւանայ լճին վրայ ձկնաբուծական կայան մը հաստատել եւ այս կերպով շատցնել թէ՛ ձուկերը եւ թէ՛ անոնց տեսակները։

Հարկ չկայ ըսել թէ այդ կայանին վարչութիւնը ձեռնհաս մասնագէտի մը վստահելու է եւ ոչ թէ առաջին հանդիպողին։

Մեր գետերուն եւ լճակներուն մէջ ապրող համեղ ձուկերու բազմացումը, ոչ միայն պատուական և դիւրամատչելի սնունդ մը պիտի հայթայթէ, ժողովուրդին այլ եւ պիտի թոյլատրէ ձկնաբուծական նոր արհեստի մը եւ ասպարէզի մը ստեղծումին։

Ասիական մեր երկիրները Եւրոպայէն կը ներմուծեն աղած ձուկերը, սարդինները եւ տուփով թօնները։ Ժամանակ է որ մենք ալ մեր կարգին, ձկնաբուծութեան գործը ընենք եւ արտածենք։

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Պիտի համարձակիմ յայտարարել թէ՝ հիմակուհիմա բոլորովին անօգուտ է մեր կառավարութեան կամ ոեւ է անհատի մը կողմէ երկրագործական բարձրագոյն վարժարանի մը հաստատումը։

Ընթերցողը թերեւս զարմանայ այսպիսի արտայայտութեան մը վրայ։ Սակայն ուշադիր եւ տրամաբանող ընթերցողը ինձի իրաւունք պիտի տայ, մինչ՝ այդ դպրոցներու հաստատումով զբաղում մը ունենալու յոյս ունեցողները միայն կրնան ինձի հակառակ խորհիլ։

Սերունդէ սերունդ երկրագործ ընտանիքի մը զաւակն եմ, եւ մանկութենէս ի վեր ջերմապէս սիրած եմ երկրագործութիւնը. հողագիտական ուսումս ստացած եմ Ֆրանսայի հնագոյն եւ լաւագոյն դպրոցին մէջ, ի Կրինեօն, եւ քառասուն տարիներէ ի վեր հողագործութեամբ զբաղած եմ Ասիոյ եւ Ափրիկէի մէջ և ահա այս փորձառութեանս վրայ յենլով է որ կը պնդեմ ըսածիս վրայ։

Հայաստան մեծատարած երկիր մը չէ եւ Ամերիկայի ու Եւրոպայի նման խոշոր ագարակներ չունի։ Մեր հողագէտ կալուածատէրերէն իւրաքանչիւրը առ առաւելն 2-3 տեսեատին հող միայն ունի։ Երկրագործական վարժարանէ մը ելած հողագէտ մը այս քանի մը տեսեատին հողին մշակութեամբը չի կրնար բաւականանալ։ Այդպիսին ատով ինքզինք նուաստացած կործանուած մը պիտի համարէ, եթէ պարզ գիւղացիի մը պէս ստիպուի աշխատիլ։ Ան պիտի փնտռէր, ընդհակառակն, կառավարական գրասենեակներու մէջ զբաղում մը, ու պիտի ըլլար պաշտօնեայ մը, այսինքն մսխող մը եւ ոչ թէ արտադրող մը։ Եթէ Հայաստան միայն 28 հազար քիլօմէթր քառակուսի տարածութիւն ունենալու, 280 հազար ունենար եւ երկրին օրէնքները ներէին անհատներու մեծ ագարակներ ունենալ, այն ատեն ես ալ կը ջատագովէի հողագիտական վարժարանի մը հաստատութիւնը, բայց Հայաստան փոքրիկ է, կառավարութիւնը հարուստ չէ եւ ի վիճակի չէ ամէն տարի ընթացարտ ելլող 40 — 50 աշակերտներուն պաշտօն տալու։

Եթէ ինծի առարկեն թէ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ կառավարութիւնները հիմնած են երկրագործական վարժարաններ, պիտի պատասխանեմ թէ՝ այդ երկիրներու պայմանները բոլորովին տարբեր են Հայաստանի պայմաններէն։

Այդ երկիրները ընդարձակածաւալ են, մեծաթիւ բնակչութիւն մը ունին եւ ամէն կարգի տարածութեամբ ագարակներ։

Բայց հակառակ ատոր՝ նկատուած է որ ընթացաւարտ աշակերտներէն հազիւ տասնեակ մը, բառին ձիշդ առումովը՝ հողագործութեամբ կը զբաղին։ Ոչ մէկ գիւղացիի զաւակ, որուն երկրագործական վարժարան մը մտնելուն համար այնքան ծախքեր կ'ըլլան, իր վկայականը առնելէ վերջ կ'ուզէ իր գիւղը վերադառնալ եւ իր հօրը օգնել հողը հերկելով, սերմ ցանելով եւ բերքը քաղելով։

Հողին արդիւնքը շատցնելու համար Հայաստան աշխատողներու պէտք ունի եւ ոչ թէ մակաբոյծներու, որոնք պետութեան վրայ բեռ ըլլան։

Մանաւանդ այս միջոցիս, հողագէտներ պատրաստելու համար, երկրագործական վարժարանի պէտք չկայ։ Հարիւրաւոր հայ հողագէտներ կան այժմ, ամէն հասակէ, որոնք իրենց վկայականը ստացած են Եւրոպայի, Թուրքիոյ եւ Ռուսիոյ վարժարանաց մէջ, որոնք զբաղում չունին և որոնք ինքզինքնին երջանիկ պիտի համարեն, եթէ իրենց ամենօրեայ հացը վաստկելու չափ գործ մը ապահովեն։

Եթէ երբեք կառավարութիւնը պէտք ունենայ, այս հողագէտներուն մէջէն կրնայ ընտրել։

Այս այլազան նկատումներով ահա, որոնց յիշատակութիւնը ըրի վերը, ես կողմնակից չեմ երկրագործական բարձրագոյն վարժարանի մը հաստատումին, որ օգտակարութիւն մը չունենալէ զատ ծանր բեռ մը պիտի ըլլայ կառավարական պիւտճէին վրայ։

ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՓՈՐՁԱՌԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

ԳԻՒՂԱՑԻՈՑ ԶԱՒԱԿՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Ահաւասիկ հաստատութիւն մը որ կարեւոր և անհրաժեշտ է Հայաստանի համար։ Ատիկա հողագործութեան փորձառական վարժարանն է։

Նմանօրինակ վարժարանի մը նպատակակէտը հողագէտներ առաջացնել չէ, այլ գիւղացւոց զաւակներուն սորվեցնել ներկայ հողագործութեան լաւագոյն եղանակը, այն բոլոր ծանօթութիւններով որ գիտութիւնը կը դնէ երկրագործին տրամադրութեան ներքեւ։

Գործնական այս դպրոցը պէտք է հաստատել պետական գետնի մը վրայ, որ ունենայ քանի մը հարիւր տեսիատին ոռոգելի և անջրդի հողեր։

Այս դպրոցին պիտի կրնան աշակերտել միայն հողագործ գիւղացիներու զաւակները 14 տարեկան, և բացառապէս այն պատանիները որոնք գիւղերը հաստատուիլ կ'ուզեն՝ հողագործութեան նպատակով։

Գիւղացի այն տղաքը որոնք պիտի ուզեն այս դպրոցը յաճախել, պարտին գիտնալ թուաբանութեան չորս գործողութիւնները, և գրել ու կարդալու չափ հայերէն ընթերցանութիւն։ Պէտք է որ առողջ և առոյգ ըլլան, հագուած ճիշդ գիւղացի մանուկներու նման, ոտքերնուն տրեխ և մինթան կռնակնուն, և ոչ թէ մուճակներ, բաճկոն և ալա-ֆրանկա շապիկ։ Անոնք պէտք է պառկին կոշտ կապերտի կտորի մը և կամ փսիաթի մը վրայ, և վարժուին չարքաշութեան։

Առաւօտեան ժամը 5ին պէտք է որ ելլեն և զբաղին թէ դաշտային և թէ ագարակային ներքին աշխատութիւններով, իրենց մասնագէտ ուսուցիչներուն հսկողութեան ներքեւ։ Անոնց հետ պէտք է վարուիլ որպէս հողագործական ճշմարիտ գործաւորներու հետ եւ կերակրել զանոնք գիւղացիներու նման։

Ուսուցիչները իրենց պիտի սորվեցնեն թէ՛ տեղական եւ թէ նոր տեսակի երկրագործական գործիքներու գործածութիւնը, իրենք իսկ պիտի ցանեն արտերը, պիտի հերկեն, դափեն, հունձքը քաղեն, կալը ընեն տեղական գործիքներով եւ եւրոպական պաքհօզներով։

Անոնք պիտի խնամեն ագարակին անասունները, կովերը ու մաքիները կթեն, կարագ եւ պանիր պատրաստեն, այգիները խնամեն, որթատունկերը յօդեն եւ կարելի ամեն միջոցները ի գործ դնեն անոնց զանազան հիւանդութիւնները դարմանելու։ Ու այս ամէնը միշտ իրենց ուսուցիչներուն հսկողութեան ներքեւ։

Անոնք այդ աշակերտներուն պիտի սորվեցնեն տունկերու մշակութեան գործնական լաւագոյն եղանակները — արմտիք, գետնախնձոր, բամպակ, ծխախոտ, եւն. եւն.։

Դաշտային այս աշխատութեանց կարգին, իրենց ուսուցիչները իրենց պիտի ցուցնեն տունկերու այլազան հիւանդութիւնները՝ առաջացած միջատներէ եւ կամ մակաբոյծ սնկիկներէ, եւ այն միջոցները որոնցմով կարելի պիտի ըլլայ զանոնք դարմանել։

Իւրաքանչիւր աշակերտ պարտի ունենալ իր մասնաւոր յուշատետրը, որպէսզի հոն գրէ ուսուցիչներէն իրենց հաղորդուած գործնական խորհուրդները։

Աշակերտաց եռանդը վառ պահելու համար, անոնցմէ ամեն մէկը պէտք է ունենայ, առանձին, հազար քառակուսի մէթր հող որ պիտի հերկուի, պատրաստուի, աղբուի, ցանուի եւ քաղուի իր միջոցաւ ուսուցչին հսկողութեան ներքեւ։ Այդ հողամասին վրայէն առնուած բերքին վաճառման արժէքը պէտք է արձանագրուի իր պահանջի հաշուոյն։

Երկրորդ տարին անոր պիտի յանձնուի 1500 քառ. մէթր եւ երրորդ տարին 2000 քառ. մէթր գետին։ Այս հողին մէջ աշակերտը պիտի ցանէ քիչ մը արմտիք, քիչ մը գետնախնձոր, քիչ մը բանջարեղէն, բամպակ եւն։

Այս հողերուն բերքերուն վաճառման ընդհանուր գումարը պիտի յանձնուի աշակերտին, երբ դպրոցէն ելլէ, որպէսզի կարողանայ հաստատուիլ որպէս գիւղացի եւ կազմել զատ օճախ մը։

Մրցանակ մը պիտի տրուի այն աշակերտին, որուն հողը ամենէն լաւ խնամուած է եւ լաւագոյն արդիւնքը տուած է։

Այդ դպրոցին անասնաբոյժը (վէթէրինէր) գործնականօրէն պիտի սորվեցնէ աշակերտներուն անասնոց խնամքը, պահպանումը եւ անոնց հիւանդութեանց դարմանումը։

Աշակերտները պիտի սորվին շերամ պահելը եւ նախզգուշական այն միջոցները որ պիտի կանխարգիլեն անոնց հիւանդութիւնները։

Դպրոցը պէտք է որ ունենայ 15 զոյգ եզ եւ 5 զոյգ կրտրուած (châtré) գոմէշ հերկումի սահմանուած, կաթի համար 10ը կով եւ տասը մատակ գոմէշ, տասը գամբիկ, 200 մաքի, քանի մը այծ, եւլն, եւլն։

Դպրոցը պարտի նոյնպէս ունենալ մօտ 50 փեթակ, աշակերտներուն գործնականապէս մեղուաբուծութիւն սորվեցնելու համար։

Ձմեռ նղանակին, երբ անձրեւներու եւ ձիւնի պատճառաւ դաշտային աշխատութիւններ անկարելի դառնան, ուսուցիչները պարտաւոր են դասարաններու մէջ գործնական դասախօսութիւններ ընել երկրագործական զանազան ճիւղերու վրայ եւ աշակերտները գանուք նօթի կ'առնեն իրենց յուշատետրերուն մէջ։

Այդ պատանիները կարգով պարտաւոր են մաքրել ննջարանները, օգնել հացին պատրաստութեան եւ շաբաթն անգամ մը իրենց շորերը լուալ եւ հիները կարկտել։

Դպրոցը ունենալու է ատաղձագործութեան եւ երկաթագործութեան խոշոր գործարան մը, ուր աշակերտները պիտի վարժուին իրենց վարելագործիքները նորոգելու։

Դպրոցը պէտք է ունենայ նաեւ այգի եւ պտղատու ծառեր, որպէս զի աշակերտները կարենան սորվիլ ծառերու խնամարկութիւնը եւ դարմանել անոնց հիւանդութիւնները՝ առատ եւ ընտիր բերք ունենալու համար։

Եթէ այդ տղոց ծնողքը հունձք եւ խոտ քաղելու համար անոնց օգնութեան պէտք ունենան, դպրոցը պէտք է տարին 15 օր մը անոնց արձակուրդ տայ։

Այս դպրոցէն ելլող աշակերտները, որոնք երեք տարուայ միջոցին կը սորվին ժամանակակից երկրագործութեան բոլոր ծանօթութիւնները, անգամ մը որ հաստատուին իրենց գիւղին մէջ, երկրագործութեան զարգացումին մեծապէս պիտի նպաստեն։

Անոնց տգէտ դրացիները պիտի գան իրենց խորհուրդ հարցնելու, երբ իրենց տունկերը կամ անասունները հիւանդ ըլլան։ Այն արտերը որ այդ աշակերտները պիտի մշակեն իրենց գիւղին մէջ, միւս հողագործներուն իբր օրինակ պիտի ծառայեն, եւ երկրին երկրագործութիւնը պիտի բարելաւի և զարգանայ քիչ տարիներու մէջ, առանց խոշոր ծախք մը արժելու պետութեան վրայ։

Լաւ պիտի ըլլայ որ այս դպրոցին աշակերտները օրական քիչ մը մարմնամարզ ընեն իրենց առողջութիւնը զարգացնելու համար, և շաբաթը երեք անգամ եւս զինուորական կրթութիւն ստանան, որպէս զի իրենց զինուորական ծառայութեան շրջանը երկարատեւ չըլլայ։

Համոզուած եմ որ փորձառական այս վարժարաններուն սիստեմը երկրին գիւղական տղոց համար շատ աւելի օգտակար պիտի ըլլայ քան հողագիտական վարժարանի մը հաստատումը։

Կառավարութեան պարտականութիւնն է նմանօրինակ դպրոցներ բանալ եւ ես կը խորհիմ թէ գաղութահայերէն հարուստները դիւրաւ կրնան իրենց վրայ առնուլ հիմնումը եւ պահպանումը քանի մը այսպիսի վարժարանաց։

Հաճոյքը ունիմ յայտնելու թէ նմանօրինակ ծրագիր մը արդէն ուսումնասիրութեան առարկայ է, համաձայն հայրենասէր հայու մը բաղձանքին։

Այդ անձնաւորութիւնը վատոգի սպաննիչի մը գնդակովը ինկած իր մահէն առաջ կտակագրով մը կարեւոր գումար մը ձգած է հայրենիքին մէջ օգտակար հաստատութիւն մը հիմնելու համար։

———✱———

ՓՈՐՁԱԴԱՇՏԵՐ

Եթէ ես դէմ արտայայտուեցայ երկրագործական վարժարաններու շինութեան գաղափարին, ընդհակառակն կը դրուատեմ փորձադաշտերու հաստատումը։

Քաղաքներու մօտերը, հողագործներէ ամենաշատ յաճախուած ճանապարհներու վրայ, պէտք է փորձադաշտեր հաստատել՝ երկու երեք տեսիատին տարածութեամբ հողերու վրայ։ Այս դաշտերը շատ մը մասերու բաժնուած պէտք է ըլլան, պէտք է խնամով հերկուին, աղբուին և այլազան տեսակի սերմերով ցանուին, որոնք յատուկ են այդ կողմերուն։ Օրինակի համար ամէն մէկ բաժանում կը սերմանուի ցորենով, գարիով, եգիպտացորենով, գետնախնձորով, բամպակով, ծխախոտով, աֆիոնով, եւլն, եւլն։

Գիւղացիները և հողագործները որ յաճախ այդ տեղէն կ'անցնին կը դառնան և կը տեսնեն իւրաքանչիւր բաժանումին և մշակութեան վրայ զատ նշանատախտակներով արձանագրուած անոնց անունները, չպիտի ուշանան հետաքրքիր ըլլալէ այդ համաչափ մշակութիւններուն։ Ուզեն չուզեն անոնք ինքնին պիտի ստիպուին բաղդատութեան դնել իրենց արմտիքները յիշեալ դաշտերուն մէջ ցանուածներուն հետ, զորս անհամեմատ կերպով ընտիր պիտի գտնեն բնականաբար, ինչ որ իրենց համար պիտի ըլլայ վերջին ծայր օգտակար՝ հողագործական գործնական դաս մը։

Ցայտնի է թէ առհասարակ գիւղացիները սովորամոլներ ըլլալնուն, չեն սիրեր դիւրաւ փոխել իրենց երկրագործական հին մէթոտները։ Միայն ուղղակի եւ շօշափելի օրինակներն են որ կրնան զիրենք դրդել աւելի կանոնաւոր դրութեանց հետեւելու, բան մը որ յաճախակի դասախօսութիւններն իսկ անկարող են փոխելու։

Գիւղացիներէն անոնք որոնք պիտի այցելեն իրենց աչքին տակ գտնուող և ամենուն մատչելի այդ փորձադաշտերը, մղուած աւելի շատ շահ մը ձեռք բերելու դիւրահասկնալի փափաքէն,

պիտի հետաքրքրուին ձեռք բերուած յառաջդիմութեամբ, եւ ուժգնօրէն պիտի որդեգրեն անոնց այլազան տեսակներուն մշակութիւնը եւ եղանակները։

Փորձադաշտերու վարչութիւնը պէտք է վստահիլ գաւառին երկրագործական քննիչին։ Ատոնց պատճառած ծախքերը քիչ պիտի ըլլան և դիւրաւ պիտի կրնան գոցուիլ, եթէ ոչ լրիւ գէթ ամենամեծ մասով՝ ձեռք բերուած բերքերուն արդիւնքովը։

Կարելի է չի բաւականանալ լոկ այդ շրջանին մէջ մշակուած երկրագործական տունկերով։ Ցանել կարելի է նաև այդ տեսակներուն միւս գլխաւոր ցեղերն եւս, ինչ որ պիտի թոյլատրէ ընտրողականութեամբ որոշել, տեղւոյն յարմար, լաւագոյն եւ առաւելագոյն արդիւնք տուող տեսակները։

Այս փորձադաշտերուն մէջ, կարելի է ցոյց տալ նաև քիմիական պարարտութեանց գործածութեան ձեւը, որոնց չափաւոր և պատշաճ գործածութիւնը կրնայ կրկնապատկել և եռապատկել բերքը։

Եւ որպէսզի այս փորձադաշտերը ծառայեն իրենց նպատակին և լաւագոյն օգուտը տան, պէտք է որ երկրագործական բաժնին տնօրէնութիւնը կազմէ ընդհանուր ծրագիր մը իր ամէն մանրամասնութիւններով և անոնց գործադրութիւնը վստահի կարող և հողագործական մշակութեանց գործնականին ծանօթ երկրագործական քննիչներու։

Փորձադաշտերու հաստատումը այս ձեւով հողագործական ընտրելագոյն դաս մը պիտի ըլլայ և միանգամայն հողագործական եղանակներու յառաջդիմութեան միջոց մը մեր գիւղացւոց համար։

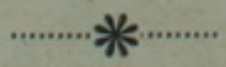

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍՆԵՐ

Գիւղացիները քաջալերելու եւ հողագործական յառաջդիմութիւնը փութացնելու համար, խիստ օգտակար պիտի ըլլայ Հայաստանի իւրաքանչիւր գաւառին մէջ կազմակերպել տարեկան երկրագործական ցուցահանդէսներ։ Այս ցուցահանդէսները կարելի է կազմել բացօթեայ, կենդանիներու համար, և խոշոր վրաններու տակ՝ հողագործական միւս բերքերուն համար։

Ըստ որում կառավարութիւնը հարուստ չէ, պէտք չէ անկէ պահանջել որ տարեկան այդ ցուցահանդէսներուն համար մասնաւոր շինութիւններ կանգնէ։

Հողային մշակութեամբ և կենդանաբուծութեամբ զբաղողները պիտի հրաւիրուին, որ իրենց ձեռք բերած լաւագոյն արդիւնքները ցուցադրեն հոն, ինչպէս ցորենը և ուրիշ արմտիքներ։ Ամէն մէկ ցուցադրող պէտք է անկէ միայն 5-6 բուռ հացահատիկ ցուցադրէ և խուրձ մը ևս ընտիր հասկեր ունեցող ցորենահունձ։ Նոյնը նաև միւս արմտիքներուն համար։

Վարձատրութեան զանազան աստիճանի պարգեւներ կ'որոշուին ամենէն լաւ ցորեններուն համար եւ ամենէն ընտիր եւ առատ հասկ ունեցող խուրձերուն համար։

Պէտք է ցուցադրել նաեւ գետնախնձոր, ծխախոտ, աֆիոն, մէկ խօսքով, այդ շրջանին մէջ մշակուող եւ հասնող ամէն կարգի բերքեր եւ արդիւնքներ։

Պէտք է ստիպել հողագործները ցուցադրելու իրենց ամենէն ընտիր անասունները ամէն տեսակէ, կով, ոչխար, խոզ, ձի, այծ, հաւ, հնդկահաւ եւալն։

Երկրագործները իրենց ձեռք բերած արդիւնքները ցուցադրելու եւ տարուէ տարի բարելաւելու քաջալերութեան համար անոնց դրամով պարգեւներ տալու է՝ որոշուած աստիճաններու համեմատութեամբ։

Կը խորհիմ թէ շատ օգտակար պիտի ըլլայ, որ ցուցահանդէսին վերջին օրը տեղւոյն երկրագործական քննիչը ի մի հաւաքելով բոլոր ցուցադիրները անոնց հրապարակային դասախօսութիւն մը ընէ իրենց բերքերուն բարելաւումի մեթոտներուն շուրջ։

Տեղւոյն անասնաբոյժը կրնայ նոյնպէս խօսիլ կենդանաբուծութեան, անոնց տեսակներու բարելաւումին եւ հիւանդութեանց վրայ։

Լաւ պիտի ըլլայ որ երկրագործական այս ցուցահանդէսները գոնէ երեք օր առաջ սկսին քան այդ տեղերու տարեկան ընդհանուր տօնավաճառները (foire), որպէսզի ցուցադիրները յաջողին իրենց բուսական եւ կենդանական բերքերը եւ արդիւնքները ծախել անոնց՝ որոնք տօնավաճառները այցելելու պիտի գան զանազան գնումներ ընելու մտօք։ Այս կերպով արտադրողները աւելի բարձր գիներով պիտի յաջողին ծախել իրենց ընտիր բերքերը եւ գնողները բազմաթիւ ընտիր տեսակներու մէջէն պիտի կրնան ընտրութիւններ կատարել։

Անհրաժեշտ է երկրագործական ցուցահանդէսներուն մէջ ցուցադրել նաեւ երկրագործական մեքենաներ եւ գործիքներ, ինչ որ անոնց տարածումը պիտի դիւրացնէ։

Այս ցուցահանդէսները առուծախի գործը դիւրացնելու իրենց առաւելութեան հետ, գիւղացիներուն համար եւս պիտի ըլլան գործնական դպրոցներ։

Մէկ խօսքով, պէտք է գործածել ամէն եղանակ ու միջոց փութացնելու եւ քաջալերելու համար հայրենիքին երկրագործական յառաջդիմութիւնը։ Պէտք է մղել գիւղացին թօթափելու ծուլութիւնը, հին մեթոտներու իր սովորամոլութիւնը եւ զինքը հարստացնել նոյնիսկ հակառակ իր կամքին։

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ՄԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Երեւան գտնուող փորձառու հողագէտները մեծապէս օգտակար ձեռնարկ մը ըրած կ'ըլլան, հրատարակելով երկրագործական հանդէս մը խմբագրուած պարզ, գիւղական դիւրահասկանալի լեզուով. անոր մէջ պիտի գրեն մանրամասնօրէն երկրագործական ամէն հետաքրքիր և օգտակար նիւթերու վրայ և էջ մըն ալ պէտք է յատկացնել հարցերու և պատասխաններու։

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՔՆՆԻՉՆԵՐ

Կառավարութիւնն օգտակար գործ մը կ'ընէ, եթէ նշանակէ չորս կարող քննիչներ Հայաստանի չորս գաւառներուն համար։

Այս քննիչները պէտք է ամէն օր այցելեն գիւղերը և անոնց ծառաստանները, արտերն ու ախոռները։

Պէտք է գիւղացիներուն տան գործնական խորհուրդներ հողը աւելի լաւ ձեւով մշակելու և լաւագոյն բերք մը ստանալու համար. պէտք է ցոյց տան անոնց ծառերու հիւանդութիւնները, եւ անոնց դարմանումի միջոցները. պէտք է դասախօսութիւններ կազմակերպեն գիւղացիները հետաքրքրող հողագործական ամէն հետաքրքիր նիւթերու շուրջ, բնականաբար անոնց հասկանալի բարբառով։

Այս քննիչները տարւոյն ութ ամիսը գոնէ պէտք է ձիու վրայ անցընեն, որպէսզի կարողանան ամէն օր գիւղերն այցելել։

Մենք շատ հողագէտներ ունինք, բայց պէտք չէ կարծել թէ անոնք ամէնքը յարմար են այս պաշտօնին. պէտք է ընտրել այնպիսիներն, որոնք առողջ կազմուածք ունին եւ որոնք կը սիրեն այս յարաշարժուն կեանքը, ինչպէս ամառը, նոյնպէս եւ ձմեռը։

Պէտք է նմանապէս որ թեկնածուներն ունենան հարկաւոր յատկութիւնները, գիւղացիներուն յարգանք եւ վստահութիւն ներշընչելու։ Պէտք է լաւ ճանչնան այլեւայլ արմտիքներու եւ տունկերու հիւանդութիւնները, որպէսզի ի հարկին, գիւղացիներու ներկայութեան, դաշտերուն մէջ իսկ փորձով ցոյց տան անոնց՝ թէ ինչպէս պէտք է ճանչնալ եւ խնամել հիւանդ ծառը կամ տունկը։

Անհրաժեշտ է նաեւ որ անոնք ծանօթ ըլլան շերամաբուծութեան եւ մեղուաբուծութեան, հարկ եղած օգտակար հրահանգները տալու համար ի հարկին։

Երբ մորեխ կամ դաշտամուկ երեւան գայ, պէտք է գիւղացիներուն ցոյց տալ զանոնք ջնջելու միջոցները։

Ամէն շաբաթ այս քննիչները պէտք է երկրագործական նախարարութեան ղրկեն իրենց գործունէութեան մանրամասն հաշուետուութիւնը եւ տեղեկագիրը։

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՊԱՆՔԱՆԵՐ ԵՒ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆ (Coopératives) ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երկրագործը յաճախ դրամի պէտք կ'ունենայ գնելու համար եզ մը կամ կով մը, սերմնցու կամ գութան եւ կամ այլ եւ այլ պաշար տան համար եւ չի կրնալով ո եւ է տեղէ գտնել այդ գումարը կը ստիպուի դիմել վաշխառուներու, որոնք կը քամեն իր արիւնը։

Բոլոր կառավարութիւններն ալ ընդունած են երկրագործական դրամատուններու կենսական կարեւորութիւնը եւ անոնցմէ բազմաթիւեր հաստատած են իրենց երկիրներուն մէջ։ Իբր համեստ մշակ մը Թուրքիոյ մէջ երկրագործական պանքաներու հաստատման գործին, կրնամ այդ մասին խօսիլ կատարեալ գիտակցութեամբ։

Շատ մը երկիրներու մէջ երկրագործական պանքաները մեծամեծ ծառայութիւններ են մատուցեր, թէեւ ուրիշ տեղեր ալ ժողովուրդի մտայնութեան պատճառաւ, բարիքէ աւելի չարիք պատճառած են։ Այսպէս՝ թիւրք գիւղացին երկրագործական դրամա-

տունէն փոխ կը ստանար ոչ թէ եզ կամ սերմնցու գնելու, այլ հարսանեկան ծախքեր ընելու կամ նոր զգեստներ գնելու, որով նա միշտ պարտական կը մնար եւ վերջ ի վերջոյ կը գրաւուէին իր հողերը եւ կը ծախուէին։

Պէտք է քաջալերել Հայաստանի մէջ երկրագործական պանքաներու հաստատումը, բայց պէտք է անոնք գտնուին կառավարութեան հսկողութեան եւ հակակշռին տակ։ Պէտք է փոխ տալ գիւղացուն, միայն՝ երբ հաւաստիք ստացուի թէ՝ նա այդ գումարը պիտի գործածէ իր գիւղատնտեսական կարիքներուն։

Տոկոսի սակը պէտք չէ 6 % էն աւելի լինի։

Գիւղատնտեսական կոօպէրատիվներու հաստատումն ալ կը բերնայ մեծամեծ օգուտներ ընծայել. գիւղացին իր պէտքերը կը գնէ աւելի աժան եւ կը ծախէ աւելի սուղ իր բերքերը, առանց ենթարկուելու անխիղճ միջնորդներու քմահաճոյքին. հարկ անհրաժեշտ է սակայն, որ այս ընկերութիւններն ալ գտնուին կառավարական հակակշռի տակ։

ԲԱՄՊԱԿԻ ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Բամպակի արտադրութեան խնդիրը համաշխարհային կենսական հարց մը եղած է։

Հիւսուածանիւթերու արհեստագործութեան պէտքը օրէ օր կ'աւելնայ։ Բամպակը կը ծախուի ոսկիի գինով։ Կարգ մը պետութիւններ ամէն տեսակ զոհողութիւն կ'ընեն ատոր արտադրութիւնը շատցնելու եւ ատով իրենց գործարաններուն նախանիւթ հայթայթելու համար։

Բամպակի արտադրութիւնը հարիւր անգամ աւելի նախամեծար է և աւելի շահաւոր քան ոսկեհանքերու շահագործութիւնը։

Եգիպտոս որ միայն 700,000 տեսիատին հող կը մշակէ բամպակի համար, իր առասպելական հարստութիւնը այս պատուական տունկին կը պարտի, որովհետեւ իր այդ բամպակին շահագործութեամբը տարին 60—70 միլիոն սթէրլին կը մտնէ երկիրը։

Հայաստանի հողն ու կլիման շատ նպաստաւոր են բամպակամշակութեան։ Ոռոգումով եւ բարելաւուած բամպակով Հայաստան կրնայ արտադրել առատ եւ ընտիր բերք մը, որուն վաճառումը մեծ հարստութեան աղբիւր մը պիտի ըլլայ թէ՛ մեր հողագործներուն և թէ մեր երկրին համար։

Մենք մեր ազգակիցներուն մէջ ունինք երիտասարդներ որոնք աշխատած ըլլալով եգիպտական ագարակներու մէջ և բամպակամշակութեան մասնագէտներ եղած ըլլալով, կրնան լաւագոյն առաջնորդներ հանդիսանալ մեր գիւղացիներուն, ծառայելով Հայաստանի բամպակամշակութեան գործին։

Ես կը հրաւիրեմ մեր կառավարութեան մասնաւոր ուշադրութիւնը այս մշակութեան կարեւորութեան վրայ։

ԱՆՏԱՌԱՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԼԵՌՆԵՐՈՒ ԾԱՌԱՄՇԱԿՈՒՄԸ

Հայաստան անտառներ չունի։ Տիլիճանի մօտերը գտնուած փոքր անտառներն եւս ազգաբնակչութեան պէտքերուն իսպառ անբաւական են։ Ան ստիպուած է դրացի երկիրներէն փայտ ներմուծել և այս բանը իրեն շատ սուղի կը նստի։ Ոչ միայն շինութեանց ատաղձը կը պակսի Հայաստանի մէջ այլ և նոյնիսկ հասարակ վառելափայտը։

Հին ժամանակաց մէջ Հայաստանի լեռները գեղեցիկ անտառներով ծածկուած էին։ Պատերազմներու և ուրիշ պատճառներու երեսէն այդ անտառները փճացած են։

Ան որ լեռները լերկ կը մնան, հակառակ որ անտառներու ազդեցութիւնը հողին պարարտութեան վրայ ահագին է։

Պատմութենէն գիտենք թէ ինչպէս երբեմնի առատաբերք երկիրներ ամուլ դարձած են անտառներու փճացման հետեւանքով և հոն բնակող խիտ բնակչութիւնը ցրուած և քանդուած է։

Եթէ Հայաստան ամառ ատեն երաշտութենէ կը տառապի, և եթէ արմտիքները քիչ բերք կուտան, պատճառը անձրեւներու

պակասն է. որովհետեւ անտառները որ ամպերը դէպի իրենց քաշելով անձրեւի պիտի փոխէին, այլեւս չկան։ Ամպերը կ'անցնին, բայց ոչինչ գիրենք կը կասեցնէ։

Անտառները, ոչ միայն պիտի կանոնաւորեն անձրեւները, այլ և անտառածառերուն ներքեւ տերեւներու բեկորներով կազմուած բուսանիւթը, որ հիւմիւս կը կոչուի, անձրեւներէն դէպի վարի հողերը քշուելով կը պարարտացնէ այդ արտերը։

Անտառներու գոյութիւնը երկրի մը համար մեծ հարստութեան աղբիւր է։ Ուստի և Հայաստանի լեռներուն ծառամշակումը բացարձակ պէտք մըն է։

Եւրոպական յառաջացեալ երկիրները մեծ զոհողութիւններ կ'ընեն իրենց լեռները անտառներով ծածկելու համար։ Մենք եւս պարտաւոր ենք անոնց օրինակին հետեւիլ։

Լեռներու ծառամշակումը երկարատեւ աշխատութիւն մը կը պահանջէ։ Այս օրէն իսկ սկսելու է ատոր, որպէսզի կարելի ըլլայ ապագային զայն վայելել։

Ի՞նչ պէտք է ընել մեր լեռները անտառներով ծածկելու համար։

Երեք չորս շրջաններու մէջ կառավարութիւնը մասնաւոր ծառատնկարաններ հաստատելու է 3—4 տեսիատին տարածութեամբ, եւ հոն ցանելու է Հայաստանի մէջ լաւագոյնս յաջողող և արդէն գոյութիւն ունեցող անտառային ծառերու սերմեր։

Պէտք է այս ծառատնկարանները յանձնել մասնագէտ անտառաբաններու հսկողութեանը եւ երբ ծառիկները ուզուած հասակին բարձրանան եւ յարմար ըլլան վերատնկումի, կառավարութիւնը պէտք է պարտաւորեցնէ իւրաքանչիւր գիւղ եւ իւրաքանչիւր գիւղացի որ տնկէ այն ծառերը զորս ինքը իր ծառատնկարաններէն ձրիաբար պիտի տրամադրէ։

Կառավարութիւնը ինքը պէտք է որոշէ չորս իրարու մօտիկ գիւղերու համար անտառի յատկացուելիք դետինը, եւ պարտաւորեցնէ ամէն մէկ գիւղացին որ հոն տնկէ այնքան ծառ, որքան ընտանեաց անդամներ ունի։

Գիւղացիները ստիպուած պէտք է ըլլան վերատնկումի առաջին տարուան ամառը, երկու շաբաթն անգամ մը ոռոգել տունկերը։

Պէտք է բացարձակապէս արգիլել որ այս նորատի տունկերուն մէջ ո և է կենդանի մտնէ։

Եթէ այս կերպով շարունակուի 10—20 տարի, ամէն մէկ գիւղ պիտի կրնայ ունենալ իր պզտիկ անտառը։

Զորցած կամ մասնաւորապէս կտրուած ճիւղերը գիւղական հասարակութեանց համար պիտի ծառայեն իբր վառելիք։ Այս անտառներէն ստացուած փայտը պիտի ծառայէ գիւղացիներուն իրենց երկրագործական գործիքները նորոգելու կամ շինելու, իրենց ունեցած տուներուն վրայ 1—2 սենեակ եւս աւելցնելու և կամ նորերը շինելու։

Կտրուած ծառափայտերը կը վաճառուին և արդիւնքը կրնայ յատկացուիլ իրենց գիւղի վարժարանին պէտքերուն և նոյնիսկ կըրնան փայտով վճարել իրենց մաս մը տուրքերը։

Ակէ զատ, երբ անգամ մը անտառները կազմուին, գիւղացիները կրնան հոն ղրկել իրենց անասունները որ պատսպարուին անոնց շուքին ներքեւ, ու այս կերպով մեծապէս կը նուազին կենդանեաց մահերը, որ ամէն տարի կը պատահին հովանիներու չգոյութեան պատճառաւ։

Կառավարութիւնը կրնայ ծախու համար կտրուած անտառափայտերէն տասանորդ պահանջել բայց պէտք է որ անտառներուն տնկումը, խնամքը և կտրելը կատարուի իրմէ կարգուած անտառապահներու հսկողութեան ներքեւ։

Լեռներու ծառատնկումը պիտի արգիլէ հեղեղներու կազմութիւնը, որոնք այնքան չարիք կը պատճառեն հողերուն։

Կառավարութիւնը եւս իր կողմէ կրնայ իր սեփական միջոցներով անտառներ հասցնելու ձեռնարկել լերկ լեռներու կողերուն վրայ։

Օգտակար պիտի ըլլայ եթէ կառավարութիւնը Երեւանի Համալսարանին մէջ անտառաբանութեան դասընթացք մը հաստատէ։ Եւ անոնք որ այս դասընթացքին պիտի հետեւին, պիտի կրնան անտառապահներ ըլլալ։

ՊՏՂԱՏՈՒ ԾԱՌԵՐ

Հայաստանի կլիման շատ նպաստաւոր է պտղատու ծառերուն մշակման։ Երեւանի դեղձերն ու խաղողը անուանի են ամբողջ Ռուսիոյ մէջ և առհասարակ ամէն ծանօթ պտղատու ծառերը կը բուսնին մեր երկրին մէջ, որ միւնոյն ժամանակ հայրենիքն է կեռասին եւ ծիրանին։ Ժողովուրդը շատ կը սիրէ պտուղը և գիւղացին սիրով պիտի տնկէ ուեւէ պտղատու ծառ իր արտին շուրջը կամ պարտէզին մէջ, եթէ անոնց հայթայթուի։

Պտուղներու բազմացումը մեծ բարիք մը պիտի ըլլայ ժողովուրդին համար, որովհետեւ ան ոչ միայն առողջարար սնունդ մըն է այլ եւ կարեւոր նիւթ մը արտածման ամէն անոնց համար, որ կը զբաղին պտղագործութեան բազմաթիւ ճիւղերովը։

Շահաբեր արհեստագործութիւն մը կարելի է ստեղծել չոր պտուղներու պատրաստութեամբ։ Քալիֆոռնիան ամբողջ աշխարհին կը մատակարարէ անոնցմէ։ Ֆրանսան, Անգլիան և Զուիցերիան մեծաքանակ պահածոյ պտուղ (fruits confits) կ'արտածեն շաքարով պատրաստուած եւ այս արհեստագործութեանց շնորհիւ հազարաւոր կիներ և աղջիկներ գործ կը գտնեն։

Այս նպատակին հասնելու համար մաղթելի է որ կառավարութիւնը տնկարաններ պատրաստէ պտղատու ծառերու համար ուր կարելի է ընտրութիւններ ընել լաւագոյն տեսակներու եւ որոնցմէ ձրիաբար տրուի փափաքող հողագործներու։

ԸՆԿՈՒԶԵՆԻ ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանի հողը մեծապէս նպաստաւոր է ընկուզենիի մշակման։ Ընկուզենիի փայտը եւ մանաւանդ անոր ուռերը (loupe) շատ յարգի են եւ սուղ կը ծախուին, ընկոյզը մեծ է եւ իւղալից եւ այդ յատկութեամբ ալ շատ սննդարար եւ առողջապահիկ։ Եթէ

շինական իւրաքանչիւր ընտանիք ունենար այնչափ ընկուզենի, որչափ ընտանեկան անդամ, նա ապահովուած պիտի լինէր ոեւէ թշուառութենէ. մէկ ընկուզենին կրնայ արտադրել քանի մը հարիւր քիլօ ընկոյզ, որոնց մէ՛լ մասը կը յատկացուի սնունդի, մէկ մասէն իւղ կը հանուի եւ մնացորդն ալ կը ծախուի։

Անձնապէս, ես մեծ կարեւորութիւն կուտամ Հայաստանի մէջ ընկոյզի մշակման, որովհետեւ կը նպաստէ գիւղացու վիճակին բարելաւման եւ գիւղացին ալ ըլլալով երկրի կենսական ոյժը, իմ երազս է գօրացնել այդ դասակարգը եւ ընել ամէն կարելին հայ գիւղացին հարուստ եւ երջանիկ ընելու։ Պէտք է գիւղացին բացի երկրագործական սովորական բերքերէն ունենայ նաեւ քանի մը թթենի՝ շերամ պահելու համար, քանի մը պտղատու ծառեր, քանի մը ընկուզենի եւ քանի մը մեղուափեթակ։

Զուիցերիան, որ Հայաստանէն աւելի մեծ չէ, ունի բացի այգիներէն, 14 միլիոն պտղատու ծառեր. ամէն գիւղացի ունի իր ծառերը եւ իր փեթակները. կ'ուզէ՞ք որ մեր գիւղացիներն ալ ըլլան նոյնչափ երջանիկ եւ բարգաւաճ, որչափ Զուիցերիոյ գիւղացիները։

Արտասահմանի հարուստ մեր հայրենակիցներէն անոնք որ կը փափաքին գիւղատնտեսական գործնական կամ փորձառական դրպրոցներ հաստատել գիւղացիներու զաւակներուն համար, շատ օգտակար գործ մը ըրած կ'ըլլան եթէ քանի մը տեսիաթին տարածութեամբ տնկարաններ հաստատեն դպրոցին կից որպէսզի բաղմացնեն ազնիւ տեսակ պտղատու ծառերը եւ բաշխեն պէտք ունեցողներուն։

ՔԱՆԻ ՄԸ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ'ըսուի թէ Հայաստանի հողը անբաւական ըլլալով բնաւ չպիտի կրնայ կերակրել իր բնակչութիւնը։ Ես այդպէս չեմ խորհիր, իրաւ է թէ երկիրն ընդարձակ չէ, բայց այն օրն որ ճահիճները և խոպան հողերը բացուին մշակութեան և մանաւանդ երբ հողագործները ձգելով իրենց հին սովորոյթներն ու կերպերը, հողերը մշակուին նոր և կատարելագործեալ ձեւերով և քիմիական ու կենդանական աղբիւներով, Հայաստանի այժմեան հողամասը պիտի բաւէ ոչ միայն անոր 1,200,000 բնակչութեան այլ և երեք և չորս միլիոն անձերու։

Պելճիքան և Զուիցերիան զգալիօրէն աւելի ընդարձակ չեն և սակայն քանի մը միլիոն բնակիչներ կ'ապրին այդ երկիրներու մէջ բարեկեցիկ վիճակով։

Խրախուսելու համար մեր ժողովուրդի աճումը, գաղութահայ հարուստները և մանաւանդ տարիքոտ ամուրիներն ու անզաւակ ընտանիքները, եթէ կ'ուզեն ազգային բարերարներ ըլլալ, կրնան հաստատել որոշ գումարներ ամուսնանալու փափաքող երիտասարդներու յատկացուած եւ կամ որոշ եկամուտներ ապահովել գիւղացի կամ քաղաքացի այն ընտանիքի հայրերուն, որոնք վեցէն աւելի ողջ զաւակ ունին։

ԱԼՔՕԼԱՄՈԼՈՒԹԻՒՆ

ԱԼՔՕԼ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՂ ԸՄՊԵԼԻՆԵՐԸ.— Ալքօլամոլութիւնը շատ մը երկիրներու մէջ կոտորած յառաջ կը բերէ, և ծնունդ կուտայ կարգ մը հիւանդութիւններու և վոխտ ու թոշնած սերունդի մը։

Ցանկալի է որ կառավարութիւնը կարելի բոլոր միջոցները գործադրէ ալքօլամոլութեան ծաւալումը արգիլելու և, եթէ հնար է, բոլորովին ջնջելու համար։

Գիւղերու մէջ պէտք է բացարձակապէս արգիլել գինետուններու գոյութիւնը։

Քաղաքներու մէջ եւս անոնց թիւը կարելի եղածին չափ սահմանափակելու է։

Բժիշկները, որոնք, ինչպէս նախապէս գրեցինք, պիտի պտտին գիւղերու մէջ, պարտաւոր են հրապարակային դասախօսութիւններ ընել անոնց, ալքօլամոլութեան գէշ հետեւանքներուն վրայ։

Քաղաքներու վարժարանաց բոլոր դասարաններուն մէջ պատկերներ դրուելու են, ուր տեսնուին ալքօլամոլութեան գործած չարիքները մարդոց, տղոց և ընտանիքներու մէջ։

Մեր գաղութահայերէ անոնք, որ պիտի ուզէին հայրենիքին օգտակար հանդիսալ, կրնան այս պատկերներէն նուէր դրկել Հայաստանի գիւղական և քաղաքի դպրոցներուն։

ՈԳԵԼԻՑ ԸՄՊԵԼԻՆԵՐՈՒ ՆԵՐԱԾՈՒՄԸ ԱՐԳԻԼԵԼ.— Հայաստան կ'արտադրէ ընտիր գինի, գերազանց տեսակէ քոնիաք եւ օղի։ Ուրեմն ան ունի ինչ որ իրեն անհրաժեշտ է, և հարկ չկայ արտասահմանէն ներմուծել գինի և կամ ուրիշ ըմպելիքներ։ Ոչ իսկ պէտք ունի սպիրիթիվ ներու որոնց մեծագոյն մասը խարդախուած և առողջութեան վնասակար։

Կառավարութիւնը օգտակար գործ մը ըրած պիտի ըլլայ երբ արգիլէ ամէն կարգի ըմպելիքներու մուտքը։ Առով թէ՛ հանրային առողջութիւնը պիտի շահի և թէ ազգային հարստութիւնը։

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Ահա նիւթ մը, որ երկրագործութենէն դուրս է, բայց ըստ որում ան իր մեծ կարեւորութիւնը ունի, օգտակար կը համարեմ անոր մասին եւս խօսիլ։ Ուսումը շատ աղէկ բան է. ոչ ոք անոր օգտակարութիւնը կրնայ ուրանալ, բայց երբ դէշ կերպով գործածուի՝ ան աւելի անպատեհութեանց տեղի կուտայ քան բարիքի։

Կարգ մը անձինք կը խորհին թէ Հայաստանի համար էականը գիմնազիոններու և բարձրագոյն վարժարաններու հիմնումը պիտի ըլլայ՝ բոլոր մեծ թէ փոքր քաղաքաց մէջ։

Անոնք նոյնիսկ յանդգնութիւնը պիտի ունենային, թերեւս, ուզելու որ ամէն մէկ գիւղ իր բարձրագոյն վարժարանը ունենար, ուր լեզուներէ զատ սորվեցնէին նաև գրականութիւն, բանաստեղծութիւն, փիլիսոփայութիւն, եւայլն։

Կը խորհիմ որ եթէ մեր բոլոր քաղքենի և գիւղացի երիտասարդութիւնը ուսեալ մարդերէ բաղկացած ըլլար, ո՞վ պիտի ուզէր հողը հերկել և անհրաժեշտ հացը արտադրել։ Ո՞վ պիտի զբաղէր տուն շինելու գործով, որո՞նք պիտի ուզէին աշխատիլ գործարաններու և աշխատանոցներու մէջ։

Այդ տեսակ ցնորական ծրագիրներու իրականացումը հեռու օգտակարութենէ, ընդհակառակը չարաղէտ արդիւնք մը պիտի տար հայրենիքին համար։ *Հայաստան աշխատաւորներու պէտք ունի եւ ոչ թէ մակաբոյծներու։*

Այս տեսակէտով աչքի զարնող շատ մը օրինակներ ունինք մեր գաղութներուն մէջ։

Բարձրագոյն դպրոցէ ելլող ամէն երիտասարդ, որ ինքզինքը զարգացած կը համարէ և զբաղում մը կը փնտռէ, չի գտներ, դժբախտ կ'ըլլայ և ծանր բեռ մը՝ ազգին վրայ։

Բայց ատոր հակառակ, այն անձերը, որոնք նախնական վարժարան մը աւարտած են եւ չեն սորված ոչ գրականութիւն ոչ փիլի-

սոփայութիւն բայց որ սովրած են արհեստ մը, ինչպէս հիւսնութիւն, ատաղձագործութիւն երկաթագործութիւն, կօշկակարութիւն, դերձակութիւն, մեքենագիտութիւն եւլն. անմիջապէս կրնան գործ մը գտնել որ երկրի մէջ ալ որ գտնուին։

Հիմակ ու հիմա Հայաստան պէտք չունի բազմաթիւ ուսեալներու։ Ան պէտք ունի արհեստագէտներու։ Ոչինչ ունիմ մտաւորականներու հանդէպ, բայց աչքի առաջ ունենալով մեր ազգին քիչ-ւորութիւնն ու այն խեղճ վիճակը, որուն մատնուած է Հայրենիքը, այնքան աղէտներէ ետք, ես կը խորհիմ որ շատ աւելի իմաստուն եւ օգտակար բան մը պիտի ըլլայ, մղել մեր երիտասարդութիւնը ձեռարուեստներ ուսանելու, քան գիտութիւններ և մտաւոր բարձր զարգացում ստանալու։

Թիւը փաստաբաններուն, բժիշկներուն, գիտնականներուն որ Ռուսահայերը և Թուրքիայէն եկածները ունին, Հայրենիքի ներկայ պէտքերուն լիուլի կը բաւեն։ Ես առաջին փափաքողն եմ որ Հայաստան ունենայ իր բարձրագոյն վարժարանները, բժշկական և իրաւաբանական դպրոցները և ուրիշ գիտական հաստատութիւններ, բայց ոչ այժմ։

Պիտի փափաքէի սակայն որ Երեւանի Համալսարանը քաջալերութիւն գտնէր եւ բարձրանար եւրոպական Համալսարաններուն եւ բազմարուեստեան վարժարաններու մակարդակին, և մեր այն երիտասարդները որոնք իրենց մասնագիտութիւնը սորվելու համար օտար երկիրներ կ'երթան՝ Երեւանի Համալսարանը յաճախեն և երկրէն չհեռանան։

Եւրոպական երկիրները, ուր հրապուրիչ փորձութիւններ շատ կան մեր երիտասարդութեան համար, կը ներկայացնեն վտանգ մը իրենց առողջութեան եւ կորուստ մը՝ Ազգին համար։ Որովհետեւ անոնցմէ շատ քիչերը մեծ քաղաքներու հաճոյքները եւ հրապոյրները վայելելէն ետք պիտի ուզեին Հայաստան վերադառնալ։

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Եթէ ես վերը առհասարակ մեր բոլոր երիտասարդութեան բարձրագոյն կրթութիւն մը տալուն դէմ արտայայտուեցայ, ատոր հակառակ ջերմապէս փափաքող եմ որ մեր նորահաս սերունդը կատարեալ դաստիարակութիւն մը ստանայ։

Հայ վարժարանաց մէջ բազմաթիւ «ութիւններ» սորվեցուցած են միշտ, բայց թերացած են կանոնաւոր դաստիարակութիւն մը ինչպէս եւ քաղաքացիական բարոյականի սկզբունքներ աւանդելուն մէջ։

Անկասկած Հայը շատ մը յատկութիւններ ունի, բայց բոլորովին զերծ է դաստիարակութենէ, ինչ որ աչքառու թերութիւն մըն է։ Մենք անկարգապահ ժողովուրդ մըն ենք։ Բնաւ յարգանք չենք տածեր մեր արժէքաւոր անձնաւորութեանց ոչ ալ մեր եկեղեցական եւ աշխարհական պետերուն նկատմամբ, եւ ոչ իսկ ծերունիներուն եւ մեր դրացիներուն հանդէպ։

Անհրաժեշտ է կազմել մեր ազգային նկարագիրը։ Անհրաժեշտ է մեր բոլոր դպրոցներուն մէջ ոորվեցնել մեր պարտաւորութիւնները եւ իւրաքանչիւր քաղաքացիի պարտքը հանդէպ հայրենիքին կառավարութեան, կրօնին, մեր բարեկամաց, դրացիներուն եւ մեր ընտանեաց։

Եթէ հայ ազգը չունի քանակը, թող ունենայ գէթ որակը։ Լաւ դաստիարակութիւն ունեցող ժողովուրդ մը միշտ աւելի դիւրութեամբ կը զօրանայ ու կը բարգաւաճի։

Բարոյական եւ քաղաքացիական սկզբանց գիտելիքներուն մասին ընտիր ձեռնարկներ չեն պակսիր եւրոպական զարգացած երկիրներու մէջ։ Մեր կառավարութիւնը օգտակար գործ մը ըրած պիտի ըլլայ եթէ ատոնց յատկացուած դասընթացք մը հաստատէ Երեւանի Համալսարանին մէջ։

Դժբախտաբար ուսուցումի այս ճիւղը ամբողջովին անտեսուած է մեր ուսուցչապետներէն։

ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ ԵՒ ԱՐՇԵՍՏԻՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Պատերազմը և անոր չարաղէտ հետեւանքները խոշոր ջարդ մը պատճառեցին մեր Թրքահայ և ռուսահայ արհեստաւորներուն: Այժմ լաւ արհեստաւորներ հազուագիւտ են, մինչ Հայաստան իր վերաշինութեան համար այդպիսիներու շատ պէտք ունի:

Արհեստագէտներուն լաւ ապագայ կայ: Վաղը երբ վաճառականական և տնտեսական յարաբերութիւնները կանոնաւորուին, գործերու ընդարձակ ասպարէզ մը պիտի բացուի մեր արհեստաւորներուն առաջ: Ուստի և Արհեստից և Արուեստից վարժարաններու հաստատումը յոյժ կարեւոր կը համարեմ:

Այս վարժարաններուն մէջ հետեւեալ արհեստները պէտք է սորվեցուին:

1.— Հիւսնութիւն, 2.— Առաղձագործութիւն, 3.— Եպենասագործութիւն (*էպենիսթըրի*), 4.— Երկաթագործութիւն, 5.— Դարբնութիւն, 6.— Կողպարարութիւն, 7.— Թիթեղագործութիւն, 8.— Պղնձագործութիւն, 9.— Կապարագործութիւն, 10.— Մեքենագիտութիւն, և այլն:

Երիտասարդ մը որ այս արհեստներէն մէկը գիտնայ, կրնայ իր ապրուստը ճարել ոչ միայն Հայաստանի մէջ, այլ և ուր որ ըլլայ, եւ կրնայ շատ աւելի բարեկեցիկ ըլլալ քան շատ մը մտաւորականներ եւ թերուսներ, որոնք յաճախ դժբախտ կեանք մը ունին:

Եւ որովհետեւ արհեստից այս վարժարաններուն համար մենք անհրաժեշտ մասնագէտներ չունինք, պէտք է զանոնք Գերմանիայէն եւ Զուիցերիայէն բերել տալ: Եթէ այդպիսիներուն բնակութիւնը եւ տնուղը ապահովուի, կը խորհիմ թէ շատ դիւրութեամբ կրնան գտնուիլ:

Հայրենասէր հայ մը, Բարիզաբնակ հանգ. Ռափայէլ Մարկոսեան որ միշտ առատաձեռն գտնուած է ազգային բարենպա-

տակ հաստատութեանց համար, երեք միլիոն ֆր. կտակած է Հայաստանի մէջ նմանօրինակ դպրոցի մը հաստատութեան համար։ Իր կտակակատարները այժմ պէտք եղած ուսումնասիրութիւնները կատարելու վրայ են, ի նոտոյ այդ վարժարանը Երեւանի մէջ բանալու համար։

Աղնիւ եւ հայրենասէր ուրիշ հայրենակից մը, Պ. Միհրան Գարակէօզեան, որ Նիւ-Եօրք կը բնակի, հարիւր որբ կը պահէ ներկայիս, անոնց զանազան արհեստներ սորվեցնելու համար, որպէսզի երբ իրենց ընթացքը աւարտեն, Հայաստան երթան որպէս մասնագէտներ։

Գոհունակութեամբ իմացանք որ մեր կառավարութիւնը 40-50 տեսիատին հասութաբեր հող տրամադրած է, դիւրացնելու համար նմանօրինակ դպրոցաց հաստատութիւնը, եթէ մեր հայրենասէր գաղութահայերը ուզէին հիմնել այդպիսի վարժարաններ։

ՍԲՕՐ

Ապագայ սերունդներուն առողջ ու զօրաւոր կազմ եւ հոգի տալու համար պէտք չէ մոռնալ որ ազատ օդի կեանքն եւ սբօրն է որ ամենէն աւելի կը զարգացնեն ու կը զօրացնեն մարմինը։

Ուստի, կարելի ամէն միջոցներով քաջալերենք մեր նորատի սերունդը ամէն տեսակ մարմնամարզներու եւ սբօրներու մէջ, ինչպէս ֆութ-պոլ եւայլն մասնաւորապէս սֆառթիզմ։

Սբօրները ֆիզիքական եւ բարոյական ամէն առաւելութիւններն ունին, անոնք կամքը կը կրթեն եւ կը կանոնաւորեն, ու կը դաստիարակեն նկարագիրը։

Այս կէտին վրայ Անգլիացիներէն եւ Ամերիկացիներէն օրինակ առնենք։

ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱՊԱԳԱՆ

Մենք Ամերիկայի, Եգիպտոսի եւ Եւրոպայի մէջ ունինք գաղութներ, որոնցմէ շատերը ծաղկեալ վիճակ մը ունին։ Մեր այդ գաղութահայերը շատ ազնիւ գտնուեցան թշուառութիւններն ու տառապանքները ամոքելու գործին մէջ անոնց հանդէպ՝ որոնք պատերազմի միջոցին տարագրուեցան եւ դուրս քշուեցան իրենց օճախներէն։ Մասնաւորաբար Միացեալ Նահանգները գտնուող հայերը, հարուստ թէ պարզ գործաւոր, իրենց քսակը լայնօրէն բացին և բնաւ անտարբեր չմնացին այն կոչերուն, զորս ուղղեց ազգը անոնց, օգնելու համար սովեալներուն և որբերուն։

Ամերիկայի մեր հայրենակիցներուն մեծագոյն մասը Թրքահայաստանցի ըլլալով, և մօտէն իրազեկ իրենց ազգակիցներուն դժբախտ վիճակին, մեծ հայրենասիրութիւն ցոյց տուին։

Եւ եթէ դեռ այսօր Հայրենիքին սէրը շատ զօրաւոր է իրենց սրտերուն մէջ, պատճառը այն է որ անոնք ծնած ըլլալով մեր նախնեաց երկրին մէջ, իրենց քաղաքաց կամ գիւղերուն վարժարանաց մէջ ազգային կրթութիւն մը ստացած են։

Բայց այդ ծնողքներու զաւակները որոնք կը ծնին օտար երկիրներու մէջ, այդ միջավայրներուն ազդեցութեամբ բնաւ նոյն սէրը պիտի չունենան իրենց հայրենիքին հանդէպ, ինչպէս իրենց ծնողքները։

Այս տղոցմէն շատերը հազիւ թէ հայերէն գիտեն, ուրիշ շատեր ալ բնաւ չեն խօսիր։ Ասոնք պիտի լուծուին այդ երկիրներու բնակչութեանց մէջ, ուր անոնց զաւակները, այսինքն երրորդ սերունդը՝ բոլորովին կորսուած պիտի ըլլայ ազգին համար։

Ցետամնաց կամ ոչ-քրիստոնեայ երկիրներու մէջ, մերինները դիւրաւ պիտի չի ձուլուին, ու շատ մը սերունդներէ վերջ միայն անոնց թիւը կրնայ նուազիլ։

Քրիստոնեայ և քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, հայ գաղութ-

ները որքան ալ բազմաթիւ ըլլան, դատապարտուած են կորսուելու։ Անցեալի օրինակները մեր աչքին առջեւ են։ Այն հայերը, որ քանի մը դար առաջ, հարիւր հազարներով Լեհաստան, Աւստրիա, Հունգարիա և Իտալիա գաղթած էին, ազգին համար բոլորովին կորսուեցան։

Հայ գաղթականութիւններէն անոնք որ չեն փափաքիր որ իրենց նախնեաց անունը կորսուի, ու կ'ուզեն որ իրենց սերունդը մնայ միշտ հայ, պէտք է որ Հայաստան երթան և անոնք եւս որ յարգելի պատճառներով չեն կրնար երթալ, պարտաւոր են հոն ղրկել իրենց զաւակները։

Շատ աւելի նախապատիւ է տարեկան 1000 տոլար վաստկիլ Հայաստանի մէջ, քան 10-50,000 տոլար Ամերիկայի մէջ։

Մեր այն հարուստ վաճառականական տուները որ գաղութներու մէջ հաստատուած են, պէտք է մասնաճիւղեր բանան Հայաստանի մէջ, երկրին վաճառականական զարգացումին օգնելու համար և այդու մշտական շփումի մէջ գտնուին Մայր-Հայրենիքին հետ։

Միայն Հայաստանի հայերն են որ պիտի կրնան մեր ցեղին յարատեւութիւնը ապահովել, և ոչ թէ գաղութահայերը։

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Արդար պիտի չըլլար այս աշխատութիւնս վերջացնել, քանի մը խօսք չըսած Հ. Բ. Ը. Միութեան մասին որ Եգիպտոսի մէջ — Գահիրէ հիմնուեցաւ 1906ին Ն. Վ. Փոդոս փաշա Նուպարի միջոցաւ, որուն աջակից էր քանի մը ուրիշ բարեկամներու հետ այս գրութեան հեղինակը, որ իբր փոխ-նախագահ՝ 18 տարիներէ ի վեր նուիրուած կը մնայ ազգային բարեգործական հանրահռչակ այս հաստատութեան։

Այս միութեան նպատակը բնաւ քաղաքական չէր, այլ միայն մարդասիրական։ Իր նպատակն էր հայրենի հողին փարած և հա-

ւատարիմ մնացած դժբախտ հայութեան աջակից ըլլալ և կարելի միջոցներով օգնել հողագործ գիւղացիին և քաջալերել զայն տնտեսական և բարոյական բարձրացման մէջ։

«Միութիւնը իր հիմնարկութեան առաջին տարիներուն մէջ երկու անգամ նիւթապէս մաքառեցաւ Սսիական Թուրքիոյ մէջ ծագած սովին դէմ։ Ան սերմնցու մատակարարեց կարօտ հողագործներուն, լծկան եզներ այն գիւղացիներուն որոնց անասունները պաճարախտէն ջարդուած էին։ Միութիւնը հողեր կը գնէր եւ ձրիաբար կուտար այն հայ շինականներուն որ հողազուրկ էին, եւ ստիպուած էին որպէս ստրուկներ եւ մարդապաներ, աշխատիլ քիւրտ պէյերու եւ աղաներու հողերուն մէջ։ Ան՝ բժիշկներ կը ղրկէր գիւղերը, դեղերով ճիասին, գիւղացիները խնամելու եւ դարմանելու համար։ Դպրոցներ կը բանար աղքատ գիւղերու մէջ մանաւանդ այնպիսի տեղեր ուր բնակչութիւնը մոռցած ըլլալով հայերէն լեզուն կը խօսէր քրդերէն եւ թուրքերէն։

Ջարդերը, պատերազմները եւ բռնագաղթերը Միութիւնը պարտաւորեցին բանալու որբանոցներ, եւ պատսպարաններ՝ կերակրելու եւ հագուեցնելու համար այն գաղթականները որոնք հրաշքով մը ազատած, կրցած էին արաբական անապատներէն եւ գալ։ Ան հաստատեց հիւանդանոցներ եւ դարմանատուններ խնամելու համար հիւանդները, բացաւ աշխատանոցներ՝ որբեւայրի եւ որբ մնացած կանանց եւ աղջիկներուն գործ հայթայթելու համար։ Այս հաստատութիւնը այնքան ազնիւ որքան հայրենասիրական, խոշոր ծառայութիւններ մատոյց մեր դժբախտ եղբայրներուն, շնորհիւ այն համակրութեան եւ առատաձեռնութեան որ ան գտաւ իր հայրենակիցներուն քով։

Այժմ ան 1000 երկսեռ որբերու պաշտպանութեան ծանր բեռը ունի իր ուսերուն վրայ, բայց այն օրը երբ յաջողի տեղաւորել այս որբերը, ան իր բոլոր ուշադրութիւնը պիտի նուիրէ Հայաստանի վերաշինութեան, իր բոլոր միջոցները անոր տրամադրելով։

Ամէն հայ, առանց յարանուանական եւ կուսակցական խտրութեան, եթէ ազնիւ եւ հայրենասէր սիրտ մը կը կրէ, պարտական է անոր բերել իր աջակցութիւնը, ինչքան ալ փոքր ըլլայ ան։

ւատարիմ մնացած դժբախտ հայութեան աջակից ըլլալ և կարելի միջոցներով օգնել հողագործ գիւղացիին և քաջալերել զայն տնտեսական և բարոյական բարձրացման մէջ։

«Միութիւնը իր հիմնարկութեան առաջին տարիներուն մէջ երկու անգամ նիւթապէս մաքառեցաւ Սսիական Թուրքիոյ մէջ ծագած սովին դէմ։ Ան սերմնցու մատակարարեց կարօտ հողագործներուն, լծկան եզներ այն գիւղացիներուն որոնց անասունները պաճարախտէն ջարդուած էին։ Միութիւնը հողեր կը գնէր եւ ձրիաբար կուտար այն հայ շինականներուն որ հողազուրկ էին, եւ ստիպուած էին որպէս ստրուկներ եւ վարձակալներ, աշխատիլ քիւրտ պէյերու եւ աղաներու հողերուն մէջ։ Ան՝ բժիշկներ կը ղրկէր գիւղերը, դեղերով միասին, գիւղացիները խնամելու եւ դարմանելու համար։ Դպրոցներ կը բանար աղքատ գիւղերու մէջ մանաւանդ այնպիսի տեղեր ուր բնակչութիւնը մոռցած ըլլալով հայերէն լեզուն կը խօսէր քրդերէն եւ թուրքերէն։

Ջարդերը, պատերազմները եւ բռնագաղթերը Միութիւնը պարտաւորեցին բանալու որբանոցներ, եւ պատսպարաններ՝ կերակրելու եւ հագուեցնելու համար այն գաղթականները որոնք հրաշքով մը ազատած, կրցած էին արաբական անապատներէն եւ գալ։ Ան հաստատեց հիւանդանոցներ եւ դարմանատուններ խնամելու համար հիւանդները, բացաւ աշխատանոցներ՝ որբեւայրի եւ որբ մնացած կանանց եւ աղջիկներուն գործ հայթայթելու համար։ Այս հաստատութիւնը այնքան ազնիւ որքան հայրենասիրական, խոշոր ծառայութիւններ մատոյց մեր դժբախտ եղբայրներուն, շնորհիւ այն համակրութեան եւ առատաձեռնութեան որ ան գտաւ իր հայրենակիցներուն քով։

Այժմ ան 1000 երկսեռ որբերու պաշտպանութեան ծանր բեռը ունի իր ուսերուն վրայ, բայց այն օրը երբ յաջողի տեղաւորել այս որբերը, ան իր բոլոր ուշադրութիւնը պիտի նուիրէ Հայաստանի վերաշինութեան, իր բոլոր միջոցները անոր տրամադրելով։

Ամէն հայ, առանց յարանուանական եւ կուսակցական խտրութեան, եթէ ազնիւ եւ հայրենասէր սիրտ մը կը կրէ, պարտական է անոր բերել իր աջակցութիւնը, ինչքան ալ փոքր ըլլայ ան։

Փափաքելի է որ այն հայերը որոնք կ'ուզեն գումարներ ղրկել Հայաստան, հայրենիքին վերաշինութեան նուիրուած, կամ կ'ուզեն դեղօրեայք, դպրոցական առարկաներ եւ կամ ուրիշ նուէրներ յղել, ընեն Հ. Բ. Ը. Միութեան ձեռքով, իր Բարիզի կեդրոնին միջոցաւ — **Բարիզ, 12, Ավենիւ Բոռզիտան Վիլսօն:**

Հարուստ հայ ամուրիները եւ կամ այն ընտանիքները որ անզաւակ եւ անժառանգ են, իրենց անունը անմահացնելու եւ ազգին բարերարներ նկատուելու համար լաւ կ'ըլլայ որ իրենց կենդանութեան իսկ նուիրատուութիւններ ընեն Հ. Բ. Ը. Միութեան, կամ կտակներ ընեն Հայաստանի ի նպաստ, Բարեգործականը կտակակատար կարգելով, յատակօրէն ճշդելով նպատակը, որուն որ կ'ուզեն յատկացնել իրենց նուիրատուութիւնը կամ կտակներուն հասոյթները:

∴

Ընթերցողին ներողամտութիւնը կը խնդրեմ այս խիստ համեստ աշխատասիրութեանս համար, որ ես լաւ գիտեմ թէ անկատար գործ մըն է:

Թող ընթերցողը հաճի հոն տեսնել միայն նպատակս որ է սիրելի հայրենիքիս օգտակար ըլլալ:

ԻՄ ԵՐԱԶՍ

Ինչպէս ամէն մէկ հայրենասէր հայու, իմ ալ երազս պիտի ըլլար կարելի եղածին չափ կարճ միջոցի մը մէջ՝ տեսնել Հայաստանի հողերը ծաղկած առատ բուսականութեամբ մը, իր լեռները գեղեցիկ անտառներով ծածկուած և իր դաշտերը շէնցած՝ փոքրիկ պարտէզներով շրջապատուած առողջապահիկ տեսակներով։

Տեսնել մեր հողամշակները տէր՝ սիրուն անասուններու, եւ ճանաւանդ մեր դաշտերը բնակուած երջանիկ ընտանիքներով, որոնց դաւակները, առողջ եւ առոյգ՝ կազմէին հայրենիքին ուրախութիւնը եւ զօրութիւնը։

Փոխանակ դժբախտներու մրմունջին՝ պիտի փափաքէի լսել մեր աշխատաւորին ձայնը երջանիկ եւ ուրախ երգի մը հետ խառնուած։

Պիտի ցանկայի որ հիւանդութիւնն ու թշուառութիւնը անհետանային ընդմիշտ հայրենի հողէն։ Պիտի ուզէի որ քաղաքներու մէջ ազգաբնակչութիւնը նուիրուէր ստեղծագործ աշխատութեան, մեր գործարանները գիշեր եւ ցերեկ աշխատէին եւ վաճառականութիւնը ծաղկէր։

Մէկ խօսքով, իմ երազս պիտի ըլլար տեսնել Հայաստանը զօրաւոր եւ բարգաւաճ, եւ իր բնակչութիւնը՝ ինչ կրօնքի ալ պատկանի՝ հարուստ եւ երջանիկ։

Այս երազը, հեռու *իւթոպիա* մը ըլլալէ, պիտի կրնայ քիչ տարիներ վերջ իրականութիւն մը ըլլալ, եթէ իւրաքանչիւր հարուստ թէ միջակ կարողութեան տէր, առանց բացառութեան կատարէ հայրենիքին հանդէպ ունեցած իր պարտականութիւնը, իր միջոցներուն ներած չափով։

Յունաստան 1827ին, իր անկախութեան նախօրեակին — միայն 300,000 բնակիչ ունէր, իր բոլոր դաշտերը անկախութեան երկարատեւ եւ տաժանագին կռիւներուն մէջ քանդուած՝ ժողովուրդը

մատնուած էր թշուառութեան։ Բայց օտար երկիրներ հաստատուած յոյներու դրամական օգնութիւնները և գնահատելի աջակցութիւնները շուտով վերականգնեցին Յունաստանը եւ իր բնակչութիւնը՝ համեմատաբար կարճ միջոցի մը մէջ, տասնապատկուեցաւ։

Պուլկարիա, որ 1877ին հազիւ 7.800,000 բնակչութիւն ունէր, 15-20 տարուան մէջ իր աւերակներէն բարձրացաւ, եղաւ հարուստ և բարգաւաճ։

Պատմութեան և ժողովուրդներու այս օրինակները մեր աչքին առջեւ են, հաւատալու համար թէ մենք եւս կրնանք ունենալ ծաղկեալ Հայաստան մը, բազմամիլիոն բնակչութեամբ, **եթէ կամենանք եւ եթէ աշխատինք**։

Յեսս գրութեան.

Այս աշխատութիւնս անցեալ տարի պատրաստած էի Ժընէվի մէջ. մի քանի ամիս յետոյ Փարիզի մէջ պատեհ առիթ ունեցայ տեսնուելու Հայաստանի երկրագործական գործավար Պ. Արամայիս Երզնկեանի հետ որ մանրամասնօրէն պարզեց ինձ երկրին մէջ կատարուած շինարարական աշխատանքները։ Մեծապէս զոհ մընացի տեսնելով թէ սոյն գրքոյկիս մէջ թելադրուած շատ մը ծրագիրները մասամբ արդէն գործադրութեան դրուած են և մասամբ ալ գրեթէ ամբողջովին կատարուած։ Այս կ'ապացուցանէ թէ Հայաստանի արդի վարիչները իրենց պաշտօնի բարձրութեան արժանի հայրենասէրներ են, որ կը գերազանցեն շինարար աշխատանքն ամէն ուրիշ հայեցակէտներէ և Արտասահմանի դաղութը կրնայ բոլորովին ապահով ըլլալ թէ անոնց իմաստուն գործունէութիւնն ի մօտոյ պիտի տայ իր փրկաւէտ արդիւնքները, քանի անոնք կրցան այս օրուայ բարգաւաճ վիճակն ստեղծել հակառակ այն դժնդակ պայմաններուն, որոնց մէջ գործի գլուխ անցան իբր չորս տարի առաջ։

Անոնք կը կատարեն իրենց պարտքը. **մենք ալ կատարենք մերինը** և մնացածը թողունք հայ տարրի բնածին շինարար կարողութեանը։

Հայաստանը պիտի շէննայ և բարգաւաճի։

Կեցցէ՛ մեր հայրենիքը։

Իբր համեստ անդամ մը գաղութահայութեան եւ իբր հետեւանք իմ վերոյիշեալ թելադրանքներուս, վերջերս հետեւեալ նամակը ուղղեցի Հ. Բ. Ը. Մ. վսեմ նախագահ պ. Նուպար փաշային:

24 Մարտ 1925

Նորին Վսեմութիւն
Պօղոս Նուպար փաշա
Նախագահ Հայ Բարեգ. Ընդհ. Միութեան
Վարչական Ժողովոյ ի Փարիզ

Վսեմ Նախագահ,

Հայաստանի երկրագործական գործավար Տիար Արամայիս Երզնկեանի հետ վերջերս՝ իր Փարիզ գտնուած ժամանակ ունեցած մեկ տեսակցութեանս միջոցին հաճոյքով իմացայ թէ Երեւանի մէջ ամեն տարի տեղի կ'ունենայ երկրագործական ցուցահանդես մը:

Քաջալերելու համար հայ շինականին որ ազնուացնէ իր բերքերն եւ կենդանիները, յանձնառու կ'ըլլամ ամեն տարի մարտ մեկին Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութեան վարեալ 50 անգլիական ոսկի, զոր կը խնդրեմ ղրկել Տիար Արամայիս Երզնկեանի եւ կամ նորա յաջորդին, որպէսզի հետեւեալ կերպով բաշխուի Երեւանի հողագործական ցուցահանդէսին մասնակցող գիւղացիներուն: Ներփակեալ պիտի գտնէք 50 ոսկիանոց չէք մը Պանք Օթոմանի Փարիզի մասնաճիւղին գանձելի:

1.— 5 անգլ. ոսկի՝ ցորենի առաջին մրցանակն ստացողին,
2.— 5 » » ծխախոտի » » »
3.— 5 » » շերամի բոժոժներուս Ա. մրցին. »
4.— 5 » » ղաւագոյն բանպակի արտադրողին.
5.— 5 » » ղաւագոյն մաքին ցուցադրողին,

6.— 5 » » չաւագոյն խոյը ցուցադրողին
7.— 5 » » չաւագոյն այծը »
8.— 5 » » չաւագոյն նոխազը »
9.— 5 » » չաւագոյն տեղական ցուլը »
10.— 5 » » չաւագոյն տեղական կովը »

Կը խնդրեմ, Տիար Նախագահ, հաճիք սոյն նուակիս բովանդակութիւնն հաղորդել Հայաստանի երկրագործական գործադիրին:

Կը սիրեմ յուսալ թէ այս հաւեստ օրինակը պիտի ունենայ իր հետեւորդները, մեր հայրենակիցներու մէջ, որոնք աւելի առատաձեռն նուիրներով քաջալերեն մեր սիրելի հայրենիքի հողագործները:

Հաճեցէք ընդունիլ Տիար Նախագահ, յարգանքս զգացմանցս հաւատիքը:

Ե. ԱՂԱԹՕՆ

ՀԱՅԱՍ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ
ՏՈՒՆ Դ. ՍԷՆՏԷԼ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Երկու խօսք 3
Նախաբան 5
Ճահիճներու չորացումը 7
Ոռոգում 10
Առողջապահութիւն 13
Գիւղական տնակներ 15
Սերմնցու 16
Երկրագործական գործիքներ 19
Անասունները 21
Անասուններու ցեղին ազնուացումը 22
Անասնոց հիւանդութիւնները 24
Բոյսերու հիւանդութիւնները 26
Շերամաբուծութիւն 27
Մեղուաբուծութիւն 29
Ձկնաբուծութիւն 30
Երկրագործական վարժարան 31
Հողագործ. փորձառական վարժարաններ 33
Փորձադաշտեր 37
Երկրագործական ցուցահանդէսներ 39
Երկրագործական շաբաթաթերթ 41
Երկրագործական քննիչներ 41
Երկրագործական պանքաներ 42
Բամպակի մշակութիւնը 43
Անտառամշակութիւն 44
Պտղատու ծառեր 47
Ընկուզենիի մշակութիւն 47
Քանի մը դիտողութիւններ 49
Ալբօլամոլութիւն 50
Կրթութիւն 51
Դաստիարակութիւն 53
Արուեստից և արհեստից վարժարան 54
Սբօր 55
Գաղութահայութեան ապագան 56
Հայկ. Բարեգ. Ընդհ. Միութիւնը 57
Իմ երազս 60
Նամակ Բարեգ. Ընդհ. Միութեան 62

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0016081

A II
0188